

Ankara-İstanbul Arasında Bir Katolik Aile: Aydınyanlar

The Aydinians: A Catholic Family Between Ankara and Istanbul

Aved KELLEÇİ*

Araştırımcı-Restoratör, İstanbul
aydinyan.aved@gmail.com

DOI: 10.5505/jas.2019.63935

Öz

Anadolu'nun kadim halklarından biri olan Ermeniler, tarih boyunca İran ve Doğu Roma gibi büyük devletlerin vassalı konumunda veya bağımsız oldukları durumlarda da bu devletlerin baskısına maruz kalarak yaşamıştır. Tarihlerindeki nispeten huzurlu dönemleri Türklerin hâkimiyetindeki ve onlarla beraber geçen 900 yıla tekabül etmektedir. Hatta Osmanlı döneminde devletin üst kademelerinde birçok önemli mevkilere gelmiş, devlet yönetiminde söz sahibi olmuşlardır.

Bugüne dek Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan Ermeniler hakkında birçok araştırma yapılmıştır. Ancak yapılan bu çalışmalar içerisinde Ankara Ermenileri çok az bir yer tutabilmiştir. Bunun başlıca sebebi Ankara'ya gelen batılı seyyahların notları ve Osmanlı kayıtlarının dışında Ankara Ermenileri ile ilgili pek fazla kaynağın günümüze ulaşmamış olmasıdır.

1828- 1920 yılları arasında Ankara'da ikamet eden Aydınyanların hikâyesi bizlere 19. ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış Ankara Ermenilerinin sosyo-ekonomik durumları, inanç biçimleri, sosyal ve kültürel yaşantıları hakkında kıymetli bilgiler vermektedir. 1920-1924 yılları arasında Ankara'da bulunan Aydınyan Hagop'un İstanbul'daki ailesine yazdığı mektuplar, Ankara Ermenilerinin Cumhuriyet'in ilanı sürecinde nasıl bir tutum sergilediklerini birincil kaynaktan inceleme fırsatı sağlamaktadır.

Anahtar sözcükler: Aydınyan ailesi, Ermeni Katolikler, Ankara Ermeni cemaatleri, Tiftik ticareti, Ermeni mültezimler, Ankara

Abstract

Throughout history, Armenians, ancient peoples of Anatolia, lived either in vassal states of large empires such as Iran and the East Roman Empire or under their oppression when they were independent. A relatively peaceful historical period was under the 900 years of Turkish rule. In fact, Armenians rose to high levels of state during the Ottoman period and had a say in the state administration.

There has been numerous research on Armenians living within the boundaries of the Ottoman Empire; however, there are few that specifically focus on the Armenians of Ankara. One of main reasons for this lack of research is that, other than Ottoman records and memoirs of Western travelers who visited Ankara, there is only a small number of sources.

The story of the Aydinians, who lived in Ankara between 1828-1920, gives us valuable information about the socio-economic status, belief forms, social and cultural lives of the Armenians of Ankara in the 19th century and the first quarter of the 20th century. Letters of Hagop Aydinian, who was in Ankara in 1920-1924, to his family in Istanbul gives us the opportunity to examine the attitude of Ankara's Armenian community towards the declaration of Republic.

Keywords: Aydinian family, Armenian Catholic, Ankara's Armenian communities, Mohair trade, Armanian tax farmer, Ankara

* Yazar, Avedis Aydınyan olarak da bilinmektedir.

Giriş

Bu çalışma kapsamında Osmanlı Arşivi'nin yanı sıra Ankara, İstanbul, Buenos Aires ve Marsilya'da yaşayan Aydınyan ailesi mensuplarına ulaşılmış ve onlara ait evraklar bir araya getirilerek bir arşiv oluşturulmuştur. Bu arşive 19. yüzyılın başından II. Dünya Savaşı'nın başladığı 1939 senesine dek aileyle ilgili tüm objeler, fotoğraflar ve evraklar dahil edilmiş ve toplamda 328 parçadan oluşan bir koleksiyon oluşturulmuştur. Bu açıdan bakıldığında, çalışmada ikincil kaynakların yanı sıra ağırlıklı olarak birincil kaynaklardan da faydalanılmıştır. Kaynakların Osmanlı Türkçesi, Latin alfabeli Türkçe, Ermenice, Ermeni alfabeli Türkçe gibi birçok farklı tarzda yazılmış olması ve Türkçeye yabancı olan isim ve kelimelerin metinler içinde sıkça geçmesinden dolayı bu gibi özel isimlerin ve tarihlerin parantez içinde orijinaliyle birlikte verilmesine dikkat edilmiştir. Bahsi geçen evrakların dışında aile fertleri ile mülakatlar yapılmış ve bunlardan evraklarla uyum sağlayanlar, yapılan çalışmaya kaynak olarak eklenmiştir. Aile ile yapılan mülakatlardan elde edilen veriler ve arşivlerinde bulunan evraklar önce analiz edilmiş ardından tarihsel akışa uyularak objektif bir biçimde okuyucuya sunulmuştur.

Aydınyan Ailesinin Kökeni

Ankara Ermenilerinden Aydınyan ailesi 18. yüzyılın sonlarında İstanbul'a yerleşmiş ve Ermeni Katolik toplumu için önemli din adamları ve tüccarlar yetiştirmiştir. Aydınyanların kökeni hakkında kesin bir bilgi olmamakla birlikte; soyadlarının, ailenin Aydın vilayetinden Ankara'ya gelmesinden dolayı verildiği düşünülmektedir. Aile fertleri, atalarının Kilikya Ermeni Krallığı'nın ilhakından bugüne dek Katolik olduğunu ileri sürmektedir. Bilinenin aksine Ermenilerin Katolik mezhebine geçiş sürecinin 18. ve 19. yüzyıllardan çok daha önceye dayandığı ve ailenin bilinen en eski fertlerinin de Katolik olduğu göz önünde bulundurulduğunda ileri sürülen bu tezin haklılık payı her ne kadar yüksek olsa da konuyla ilgili kesin bir veri bulunmamaktadır.

12. yüzyılda Türkler ve Doğu Roma arasında kalan Kilikya Ermeni Krallığı, 1198'de bölgede kurulan Antakya Kontluğu'yla yakın ilişkiler içine girmiştir. Latinlerden alınan desteklerin, hanedanlar arası evlilikler yoluyla

perçinlenmesi, halkın arasında Katolik inancının hızla yayılmasına sebep olmuştur. 14. yüzyılın sonunda Kilikya Krallığı'nın Memlüklerin hâkimiyetine geçmesiyle, buradan kaçan Ermeni Katolik aileler Anadolu'nun içlerine; daha sonraları da Katolik nüfusun devam edeceği Bursa, Aydın gibi vilayetlere göç etmeye başlamıştır (Kevorkian ve Paboudjian, 2012, ss. 147, 165). Aydınyanların da bu dönemde Aydın civarına gelmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Ailenin daha sonraları Aydın'dan Ankara'ya nasıl ve ne sebeple geldiği ise bilinmemektedir.

Aile ile ilgili yapılan araştırmalara göre şecerenin bilinen en eski üyesi 18. yüzyılın sonlarında Ankara'dan İstanbul'a göçtüğü düşünülen Aydınyan Agop'tur. Agop'un dışında aile ile ilişkisi olduğu anlaşılan, ancak akrabalık dereceleri net bir şekilde tespit edilemeyen başka Aydınyan ailesi mensupları da (Tablo I) bulunmaktadır. Agop'un 1798 ve 1802 yıllarında, Bedros ve Kirkor¹ adlarında iki erkek çocuğu olduğu tespit edilmiştir. Bu bilgi 1828 yılında Ermeni Patrikhanesi tarafından, cemaatleri içerisinde bulunan gizli Katolik Ermenileri, İstanbul'dan sürmek amacıyla hazırlanan defterde yer almaktadır. Aynı defterden Aydınyan kardeşlerin Beyoğlu'nda terzilik yaptığı ve Bedros'un Agop adında bir oğlu olduğu bilgilerine ulaşılmıştır. Fakat Bedros'un, bahsi geçen listede gözükmeyen ve ileride rahip takdis edilerek Arsen adını almış olan Viçen adında bir oğlu daha bulunmaktadır (Beydilli, 1995, s.85; Մենեսյան [Menevişyan], 1895, s. 6).

Ailenin 1828'de İstanbul'dan Sürülmesi ve Ermeni Katolik Kilisesi'nin Tanınma Süreci

18. ve 19. yüzyılın başlarında, Avrupalı emperyalist devletlerin Osmanlı coğrafyasında bulunan azınlıklara Katolik misyonerliği yapması sonucunda, imparatorlukta yaşayan birçok Ermeni ana kiliseden uzaklaşmaya başlamıştır. Doğudaki ilk Hristiyan kiliselerine yapılan bu propagandalar, salt dini amaçların dışında, Osmanlı toprakları içerisinde kendi kiliselerine bağlı bir topluluk oluşturarak bölgede yaptırım sahibi olmayı amaçlamaktadır. Uygulanan bu misyoner faaliyetler diğer azınlık gruplarla kıyaslandığında en büyük ilgiyi Orta Çağ'dan beri Katolikliğe sempati besleyen Ermeni toplumundan görmüştür. Ermeni ana kilisesindeki bu çözümlerin Osmanlı Devleti'nin de nizamını tehdit

1 1830 Ankara sayımında, Aydınyan (Aydınoğlu) Kirkor'un sayım esnasında 30 yaşında olduğu bilgisi verilmektedir. Bu hesaba göre Kirkor 1800 yılında doğmuştur (Çadırıcı, Armağan, Bingöl ve Koç, 2000, s. 380).

Tablo I: *Aydınyan Ailesi'nin 1830 sayımında Ankara'da Bulunan Aile Fertleri*

Adı ve Lakabı	Baba Adı	Doğum Yılı	Mahallesi	Vergi Durumu	Diğer Bilgiler
Aydınoğlu Boğos	-	1795	Kethüda	Ala ²	
Aydınoğlu Ohannes	-	1782	Kethüda	Edna ³	
Aydınoğlu Minas	-	1792	Hacı Doğan	Evsat ⁴	Kasım/Aralık 1832'de ölmüştür.
Aydınoğlu Ohannes	Minas	1825	Hacı Doğan	-	20 Ağustos 1833'de ölmüştür.
Aydınoğlu Bedros	Minas	1827	Hacı Doğan	-	
Aydınoğlu Keropi	-	1785	Hacı Doğan	Evsat	7 Temmuz 1835'de ölmüştür.
Aydınoğlu Agop	Keropi	1817	Hacı Doğan	Edna	12 Ağustos 1835'de beş seneliğine İstanbul'a gitmiştir.
Aydınoğlu Ohannes	-	1800	Eşhor	Ala	Kurban oğlu Oseb'in kiracısıdır. Mısır, Kahire'ye gidip 1830'da hâlâ orada bulunmaktadır.
Aydınoğlu Boğos	-	1785	Debbağın	Ala	Gevher oğlunun kiracısıdır.

Kaynak: Çadırcı, Armağan, Bingöl ve Koç, 2000, ss.377, 379, 389, 394, 421, 486.

edecek seviyeye gelmesi üzerine, yönetim, "Millet Sistemi"nin⁵ gereğince ana kilise olan Apostolik grupla sıkı bir işbirliği içine girerek toplumsal düzeni muhafaza etmeye çalışmıştır. Devletin desteğini de alan Ermeni Patrikhanesi Katolik mezhebine geçen soydaşlarına karşı; kilisenin vermekte olduğu sosyal ve dini hizmetlerden dışlama, aforoz, sürgün, dışarıda basılıp yurt içine sokularak dağıtılan kitapların imhası gibi sert tedbirler almaya başlamıştır. Patrikhanenin bu tutumu cemaat içindeki çatışmayı sakinleştireceği yerde daha da artırmış ve bu mücadeleyi kan davası seviyesine getirmiştir (Beydilli, 1995, ss. 1, 2).

Ermeniler arasında Katolikliğin hızlı yayılmasının en büyük etkenlerinden biri de şüphesiz ki Cizvit rahiplerin Türkçe olarak verdikleri vaazlardır. Cizvit rahipler maddi olarak sıkıntıda olan Ermenilere para yardımlarında bulunmakta, Ermeni alfabeli Türkçe kitaplar getirmekte ve ana kilisenin sorumluluğunda olan dini ve sosyal hizmetleri de ücretsiz olarak yerine getirmektedirler. Böylece fakir Ermeni zümrelerini Katolikliğe çekebilemekteydiler. Zengin Ermenilerde ise durum fakirlere göre biraz daha farklıdır. Onların bu

mezhebe geçme sebebi, Katolikliği Batı'ya açılan bir ticari kapı olarak görmeleridir (Beydilli, 1995, s. 2).

Ermeni kilisesi üzerinde uygulanan Cizvit propagandaları, henüz ayrı bir cemaat olarak tanınmayan ve inançlarını gizlice Frenk kiliselerine giderek ya da evlerine Frenk papazlar çağırarak sürdüren Ermeni Katolikler içinde de fikir ayrılıklarına sebep olmuştur. Katolikliği kabul eden topluluğun bir kısmı 18. yüzyılın başında, Sivashlı Mihitar (Mikhtar) Abba'nın öncülüğünde kurulan ve onun düşüncelerini benimseyen "Abbalılar" birliğini desteklemiştir. Ancak diğer bir grup, Fransızlarla birlikte, Kulecli denilen bir ruhbanı takip eden "Kulecliler" birliğini desteklemektedirler. III. Selim, IV. Mustafa ve II. Mahmud'un saltanatları döneminde İstanbul'da bulunan Aydınyan ailesinin; her ne kadar bu iki grup içinde meydana gelen çatışmalarda etkin bir rol oynamamış olsa da oğulları Viçen'i Mihitarist (Mikhtarist) olarak da bilinen Abbalı grubuna ait bir okula yollamalarından, bu gruba mensup olduklarını söylemek mümkündür (Beydilli, 1995, s. 4).

1820 yılında Abbalı grubuna mensup olan *Düzyanlar*ın (Düzoğlu) evlerindeki bir odayı kilise olarak kullandık-

2 Ala: Zengin vergi mükellefi (Cizye, 1993).

3 Edna: Fakir vergi mükellefi (Cizye, 1993).

4 Evsat: Orta halli vergi mükellefi (Cizye, 1993).

5 Millet Sistemi: Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında bulunan topraklardaki gayrimüslimleri, din ya da mezhep esasına göre örgütleyerek yönettiği sisteme verilen ad (Eryılmaz, 1996, s. 17).

ları nitekim evlerinde de Katoliklerce icra edilen ayinler için gerekli olan kitap, papaz kıyafetleri, vb. birçok obje olduğu tespit edilmiştir. Bu tespit sonucu aile, başında bulunduğu darphane görevinden uzaklaştırılmıştır. Tespiti yapılan bu objeler önce patrikhaneye teslim edilmiş, ardından da başkalarının eline geçmemesi için darphaneye nakledilerek burada imha edilmiştir. Bu sürgün sonrası Babialı, Ermeni Patriği Boğos'tan Katolik inancına mensup olan Ermenilerin tespitini ve ihbarını istemiştir. Bunun üzerine başlarında Patrik Boğos'un da bulunduğu Ermeni cemaatinin ileri gelenleri, bu olayın toplumlarını daha da böleceğini gerekçe göstererek, cemaatlerindeki Katoliklerle müzakerelerde bulunmuş ve onların bazı isteklerine taviz verilmesi noktasına yoğunlaşan, "Dostluğa Davet" adında bir uzlaşma metni ilan etmiştir. Bu uzlaşma 19 Nisan 1820 tarihinde, Pazar günü Kumkapı'daki Meryem Ana Patriklik Kilisesi'nde, Katolik ruhbanların da Apostolik kisveleriyle hazır bulunduğu büyük bir ayinle kutsanmıştır. Anlaşma yanlısı Abbalıların hasmı olan Kuleci Katolik Ermeni rahipler bu olayı hoş karşılamamış; Apostolik cemaati kışkırtarak Patrik'in Ermenileri Katolikleştirmek istediği fikrini halk arasında yaymışlardır. Nihayetinde 20 Ağustos 1820'de pazar ayini esnasında Ermeni Patrikhanesi, Katoliklik karşıtı Ermenilerce basılmış ve Patrik Boğos, kolluk kuvvetlerinin yetişmesiyle yakındaki bir Müslüman hanesine sığınarak hayatını zor kurtarmıştır. Bu olay başta saray olmak üzere Babialı tarafından da öfkeyle karşılanmış, sorumluların soruşturulması ve gerekli cezaların verilmesi konusunda sert tedbirler alınmasına yol açmıştır. Yapılan sorgulamalarda olayı Revan taraflarından gelen rahiplerin kışkırtıldığı anlaşılmca, durumun dışarıdan tertiplendiği ortaya çıkmış ve tahkikat sonucu sorumlular idam edilirken, hapiste olan sanıklar serbest bırakılmıştır. Babialı'nın, bu olayın gelişmesine ortam hazırladıklarından dolayı Patrikhaneye ve uzlaşma talebinde bulunan diğer Amiralara⁶ karşı tutumu da hayli sert olmuştur. Nitekim "Dostluğa Davet" risalesinin oluşturulmasında Apostolik cemaatinin önde gelenlerinden olan Saray-ı Hümayun Sermimarı Kirkor, Darphane Nazırı Kazaz Artin (Harutyun) Amira Bezciyan, Paposoğlu Canik, Urganoğlu Ohannes ve Sarraflar

Kethüdası Aznavuroğlu Garabet de sürgüne yollanmışlardır (Beydilli, 1995, ss. 5, 7).

20 Ekim 1827'de Navarin hadisesi⁷ sonucu Fransız, İngiliz ve Rus sefirleri kendi ülkelerine kaçmışlardır. Bu durum başkentte huzursuzluğa sebep olan Müslüman, Frenk, Rum ve Katoliklerden kurtulmak isteyen Babialı için bir fırsat oluşturmuştur. Ermeni toplumunda huzursuzluk çıkaranları koruyacak büyük devletlerin elçileri yokken; Katolik Ermenilerin, cemaatleri içerisinde yarattıkları huzursuzluğa da bir son verilmesi yerinde bir karar olarak görülmüştür. Geçmiş senelerde yaşanan Patrikhane baskınından sonra Katolik nüfusu giderek artmış ve Beyoğlu'nda kendilerine ait bir dairenin açılması, Katoliklerin işlerini tedvin edecek özerk bir vekilin tayini gibi talepler ortaya çıkmıştır. Nihayetinde Katolik Ermeniler 1826'da çıkan Rus-İran Savaşı'nda Apostolik Ermenilerin Ruslardan taraf olmasını ileri sürerek, aynı tutumu Osmanlı'ya karşı da gösterme ihtimallerini dile getirmiş ve kendilerinin bu gibi bir sadakatsizliğe dahil olmamaları için Ermeni Patrikhanesi'nden ayrı bir cemaat teşkil edilmesi talebini gündeme getirmişlerdir. Babialı bu konu üzerine endişeye düşmüş ve Patrik Boğos'un selefi olan Patrik Garabet'den cemaatinin sadakatini temin etmesini istemiştir (Beydilli, 1995, s. 8).

1827 senesinde İstanbul'da yapılan bir nüfus tespitinde, cemaatin içindeki Katolikler gizlice belirlenerek ayrı bir deftere kaydedilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre İstanbul'da bin kişiden fazla evli Ermeni Katolik ve yüz kişiye yakın da papaz olduğu tespit edilmiştir. Bu tespitler akabinde birtakım kararlar alınmıştır: öncelikle papazlar aynı anda tutuklanarak önce patrikhane hapsedilecek ve ardından da sınır dışı edileceklerdir; daha sonra ise sıra patrikhane tarafından hazırlanan defterdeki Katolik Ermenilere gelecek ve hepsi kendi memleketlerine sürülecektir. Alınan bu kararlara Avrupalıların tepkisini önlemek için olay "Katolik" davası görünümünden çıkarılmak istenmiş; "Katolik" tabiri yerine en fanatik Katoliklerin bulunduğu Ankara'nın adı seçilerek sürülenlere "Ankaralılar" denmesi uygun görülmüştür. Böylelikle 1828 yılının Mart ayından itibaren aralarında Aydınyan Kirkor, kardeşi Bedros, Bedros'un eşi Srpuihi, oğulları

6 Amira: Genellikle Darphane'de aktif görevlerde bulunan, saray sarrafları arasında yer alan ve bu sayede Osmanlı idaresi ile yakın ilişkiler kuran bu sınıfın içerisinde Barutçubaşı, Ekmekçibaşı ve Mimar gibi az da olsa başka mesleklere mensup isimler de vardı. Soyalarını eski Ermeni aristokrasisine dayandıran bu sınıfın temsilcilerini Ermeni halk "İşkhan" yani "Prens" olarak isimlendirirlerdi. Bunun yanı sıra onlardan bahsederken "Azgapat" yani "Milli Lider" deymi de kullanırdı. Fakat 1550'lerin sonunda Arapçada "prens" anlamına gelen "Emir" kelimesinden türetilen "Amira" deymi genel olarak bu sınıfa mensup kimselere has bir unvan olarak kabul gördü (Dadyan, 2019'da aktarıldığı gibi).

7 Navarin olayı: Bağımsız bir devlet kurmak isteyen Rumları destekleyen Rus, İngiliz ve Fransız donanmalarının birleşerek Navarin'de demirlemiş olan Osmanlı donanmasını yaktığı deniz savaşıdır (Örenc, 2007, ss. 50-62).

Agop ve Viçen'in de bulunduğu "Ankaralılar", on iki gün içinde hazırlanarak, bir daha İstanbul'a ayak basmamak üzere memleketleri Ankara'ya sürülmüşlerdir (Beydilli, 1995, ss. 10-11, 78).

Sürgünlerin başlaması üzerine Fransız sefreti, Osmanlı Hükümeti'ne bir takrir ile bazı Katoliklerin hataları yüzünden bu mezhebe mensup tüm Ermenilerin cezalandırılmasının büyük bir hata olduğunu ve bu tutumlarını tüm Katolik mezhebine karşı yapılmış bir hareket olarak kabul ettiklerini bildirmiştir. Rusya ile girdikleri savaşın da etkisiyle Babiali, Fransızların baskısına direnememiş ve tavizler vermeye başlamıştır. Ancak Fransa, yaşanan bu olaylar sonucu Katoliklerin bir millet olarak tanınması konusunda ısrar etmiş ve bu milletin başına da bir patrik atanması gerektiğini dile getirmeye başlamıştır. Yapılan bu baskılar üzerine sürgüne gönderilen Katolikler affedilmiş ve kısım kısım geri gelmelerine izin verilmiştir. Atılan bu adımla, yapılan baskılar azalacağı yerde artmıştır. Yaşanan bu olaylardan sonra Apostolikler ile Katoliklerin bir arada yaşayamayacakları düşüncesi hakim olmuş, Katoliklerin ayrı bir millet olarak tanınması yönündeki baskılar artmıştır (Beydilli, 1995, s. 24). 1830'da, başta Fransa'nın yürüttüğü bu politika başarıya ulaşmış ve Ermeni Katolik toplumu özerk bir konum kazanarak millet olarak tanınmıştır. Böylelikle sürgüne gönderilen ailelerin neredeyse tamamı affedilerek İstanbul'a gelebilmeleri ve el konulan mallarının, satışı yapılmadığı durumlarda, sahiplerine teslim edilebilmesi için zemin oluşmuştur.

1830'un Mart ayında Aydınyan Bedros, ailesini de yanına alarak İstanbul'a dönüş yapmıştır. Kardeşi Kirkor Ankara'da Kethüda Mahallesi'nde bir eve taşınarak orada mesleğini icra etmeye devam etmiştir. Kirkor 1833 yılında bir seneliğine Sivas'a, oradan da İstanbul'a kardeşinin yanına gitmiştir. Ancak orada da uzun süre kalmamış, 15 Mart 1835'te Ankara'ya kesin dönüş yapmıştır (Çadircı ve diğ., 2000, s. 380).

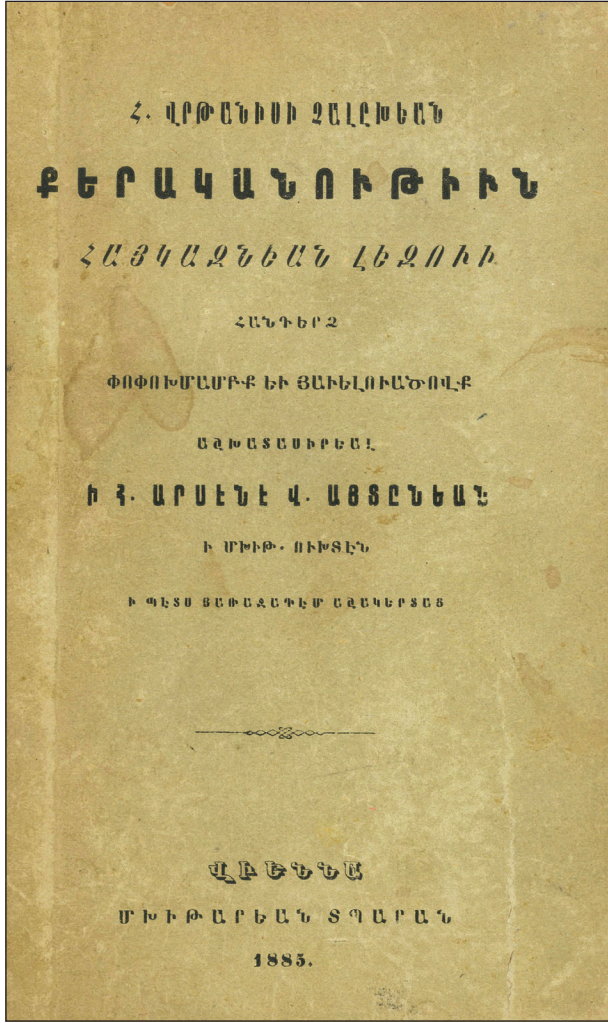
Abba Arsen (Viçen) Aydınyan

Ailenin en tanınmış üyesi 19 Ocak 1825'te Beyoğlu'nda Bedros ve Srpuhi Aydınyan'ın ikinci oğlu olarak dünyaya gelen Viçen, yani bilinen adıyla Arsen Aydınyan'dır.⁸ Viçen, 1828'deki Katolik sürgününde, daha üç yaşındayken, ailesiyle birlikte Ankara'ya sürülmüştür. İki sene

sonra Ermeni Katoliklerin millet olarak tanınmasıyla birlikte, aile Mayıs 1830'da İstanbul'a dönüş yapmıştır. Viçen, 1831'de ilköğrenimine Beyoğlu'ndaki Venedik Mihitryan Mektebi'nde başlamıştır. Ancak 2 Ağustosta mektep binasının yanması sonucunda ailesi kaydını Galata'daki Viyana Mihitryan Mektebi'ne aldirmiştir. Viçen'in eğitimi ne yazık ki 1832'de İstanbul'u saran veba yüzünden bir kez daha yarıda kalmış ve İstanbul'daki tüm okullar salgının geçeceği güne dek kapatılmıştır. 1833'ün Mart ayına gelindiğinde, veba salgınının kontrole alınmasıyla Viçen, eğitimine bu kez de Beyoğlu'ndaki Viyana Mihitryan Mektebi'nde devam etmiştir. Burada, yazıldığı 1827 yılından bu yana tüm Ermeni okullarında ders kitabı olarak kullanılan *Çalıhyan Keraganutyun* [Çalıhyan Dilbilgisi] adlı eserin yazarı ve aynı zamanda okul müdürleri olan Rahip Vırtanes Çalıhyan'dan Krapar [Klasik Ermenice] dersleri almaya başlamıştır. Aldığı bu dersler esnasında hocasına karşı hayranlığı giderek artan Viçen'in dilbilgisine olan ilgisi hayli artmış ve elli sekiz yıl sonra hocasının kitabını genişleterek *Kinnagan Keraganutiun Haygazniyan Lezui* [Ermeni Lisanının Dilbilgisi Tahlili] adındaki eserini (Şekil 1) kaleme almıştır (Պողոսեան [Boğosyan], 2008, s. 37; Մենեվյան [Menevişyan], 1895, ss. 6- 8; AAK.02.01.obj.01).

1834 yılında hocası Vrtanes Çalıhyan'ın vefat etmesi üzerine, Viçen onun yolundan ilerlemeye karar vermiş ve hocasının "öğrenmenin dışında öğretmek" felsefesini benimseyerek iyi bir dilbilimci olmayı hedeflemiştir. Bunun için gerekli yüksek eğitimi sadece rahip olarak alabileceğini düşündüğünden dünyevi hayattan vazgeçmeye karar vermiştir. Başta ailesi, Viçen'in bu kararını çocukça bir heves olarak görmüş olsa da oğullarının Latince ve Ermenice üzerine gösterdiği gayreti gördüklerinden, bu kararını desteklemişlerdir. Böylece Viçen yeni okul müdürleri Rahip Andon Tanyan'ın da yardımlarıyla Mayıs 1835'te İstanbul'dan yola çıkarak 12 Ağustos'ta Viyana'daki Congregazione Armena Mechitarista Manastırı'na gitmiş, burada İtalyanca, İngilizce, Fransızca, Yunanca, Arapça ve Osmanlı Türkçesi dersleri görmeye başlamıştır. Henüz on üç yaşındayken ders kitabı olarak kullandıkları, Rahip Virgile Ceparı'nın kaleme aldığı *Aziz Aloysius Gonzaga'nın Hayatı* adlı eserini Ermeniceye çevirerek ilk çevirisini yapmıştır (Մենեվյան [Menevişyan], 1895, s. 9).

⁸ Arsen Aydınyan'ın doğum tarihi çoğu kaynakta 19 Ocak olarak belirtilmiş olsa da, Kürkman Aydınyan'ın 7 Ocak tarihinde doğduğunu söylemektedir. Menevişyan (Մենեվյան) ise 1895 yılında Arsen Aydınyan daha sağken biyografisini yazdığından her iki tarihi de bir arada vermiştir.

Şekil 1. Arsen Aydınyan'ın 1885 yılında kaleme aldığı *Kinnagan Keraganutiun Haygazniyan Lezui* [Ermeni Lisanının Dilbilgisi Tahlili] adlı dilbilgisi kitabı.

Kaynak: Avedis Aydınyan Koleksiyonu.

Viçen, 3 Kasım 1840'ta cübbe giyerek "Arsen" adını almış ve o güne dek gördüğü coğrafya, fizik, cebir, geometri ve felsefe eğitimlerinin dışında teoloji dersleri de almaya başlamıştır. 1841 yılında Almanca dersleri görmeye başlayan Arsen bu dili kendine en yakın dil olarak görmüştür. 1842 yılında Mihitaryan Birliği üyeliğine kabul edilen Arsen, bu süreç içerisinde de boş durmamış ve birçok *Krapar* [Klasik Ermenice] yazılmış olan

matbu ve elyazması eser üzerinde çalışmaya başlamıştır (*Մենեվյան* [Menevişyan], 1895, s. 10).

1 Kasım 1845'te, üyesi olduğu Mihitaryan Birliği'nde ruhban olarak ilk dini rütbesini almıştır. Aynı yıl Cicero'nun *Pro Milone* eserini *Krapar*'dan *Aşharapar*'a [Modern Ermenice] çevirmiştir. Bu yaptığı çevirilerle takdirini kazandığı, manastırın başrahibi olan Arisdages tarafından Yeni Ahit'in çevirilerini kontrol etmesi emredilmiştir (*Մենեվյան* [Menevişyan], 1895, s. 14).

1847'de manastıra, Ermeni Katolik Cemaati'nin önde gelen isimlerinden darphane nazırı Hagop Çelebi Düzyan bir ziyarette bulunmuştur. Yapılacak bu ziyaret bir yıl önceden haber verildiğinden en büyük bağışçılara takdim edilmek üzere Arsen Aydınyan'dan bir kaligrafik levha hazırlanması istenmiş ve geldiklerinde bu levha Hagop Çelebi'ye takdim edilmiştir. Yaptığı bu çalışma Arsen'in aklına yeni bir fikir getirmiş ve 1848 yılında Ermenice, 1851 yılında da Arap alfabesiyle olmak üzere iki adet yerküresi yapmıştır. Her aşamasında bizzat çalıştığı bu yer kürelerden Ermenice olanın basımından sonra hatasızlığı ve düzeniyle Viyana Coğrafyacılar Birliği başkanı tarafından hayranlıkla karşılanmıştır. Diğer Avrupa ülkelerindeki örnekleriyle yarışır kalitede olan bu başarılı yerküre, belli başlı önemli kuruluşlar tarafından sipariş edilmiş ve toplamda sekiz adet kopyası üretilmiştir (*Մենեվյան* [Menevişyan], 1895, s. 15).

Rahip Arsen Aydınyan 7 Kasım 1850'de Mihitaryan Birliği tarafından İzmir'e yollanmıştır. İlk öğretmenlik deneyimini burada müdür yardımcısı statüsünde edindikten kısa bir süre sonra (17 Ekim 1853'te⁹) İstanbul üzerinden, bağlı olduğu Viyana Mihitarist Manastırı'na dönüş yapmıştır. Burada manastırdaki öğrencilere dilbilgisi dersleri vermeye başlayan Arsen, bir sene sonra İzmir'deki okullarında Türkçe bilen ve Frankafon bir Yunanca hocasına ihtiyaç duyulmasıyla ikinci kez İzmir'e gitmek üzere görevlendirilmiştir. 2/18 Ağustos 1854'te yeni görev yerine doğru yola çıkan Aydınyan, orada Ermeni arkeolojisi ve nümizmatik biliminin büyük isimlerinden olan Rahip Gıgmes Sibilyan ile bir araya gelerek on sene sürecek bir Anadolu- Kafkasya turu da düzenlemeyi planlamıştır. Böylelikle yazmaya başladığı ve ileride başyapıtı olacak olan *Kinnagan Keraganutiun Aşharhapar Gam Arti Hayeren Lezui* [Modern veya Çağdaş Ermeni Lisanının Dilbilgisi Tahlili] kitabına Doğu lehçelerini de ekleyerek daha kapsamlı bir çalışma yürütebilecektir.

9 Menevişyan, (*Մենեվյան*) Aydınyan'ın hayat hikâyesinden bahsettiği eserinde Viyana'ya dönüş tarihi olarak Aralık 1853'ü vermiştir.

Aydınyan, 28 Ağustos günü İzmir'e vardığında hastalanmış ve doktor tavsiyesi üzerine birkaç hafta dinlendikten sonra okuldaki görevine başlamıştır. İçinde buldukları 1854-1855 öğretim döneminin ortasında okul müdürü Rahip Kerovpe Sbenyan'ın gidişiyle, daha yeni iyileşmeye başlayan Arsen Aydınyan geçici olarak müdürlük görevine getirilmiştir. 6 Mayıs 1855'te Viyana Mihitarist Birliği başrahibi Rahip Arisdages Azaryan'ın vefatı üzerine Ağustos 1855'te Viyana'da yeni bir başrahip seçimi yapılacağı bildirilmiştir. Bu seçime İzmir'den Rahip Arsen Aydınyan'ın yanı sıra Rahip Yeprem Çakıcıyan ve Rahip Ğugas da katılım sağlamıştır. Yapılan seçimin sonucunda Viyana Mihitarist Birliği'nin genel başrahibi olarak Rahip Hagopos Bozacıyan seçilirken, İzmir'deki cemaatlerinin başına Rahip Kapriel Nargileciyan, okul müdüriyetine de bu kez kalıcı olacak şekilde Arsen Aydınyan seçilmiştir. Böylelikle Aydınyan'ın, Sibilyan ile birlikte planladıkları Anadolu-Kafkas seyahati gerçekleştirilememiştir (Մենեվյան [Menevişyan], 1895, ss. 17-18, 28).

Aydınyan'ın müdürlüğü zamanında İzmir Mihitryan Okulu en parlak dönemini yaşamıştır. 10 Eylül 1856'da elli iki öğrenciyle 1856-1857 öğretim dönemine başlayan Arsen Aydınyan, Rahip Kapriel Nargileciyan'ın da onayıyla okula ilk defa yatılı öğrenci alınmaya başlamıştır. Ders müfredatlarında güncellemeye giderek mevcut olan Fransızca, Yunanca, Almanca, Türkçe, Ermenice, pozitif bilimler, teoloji, coğrafya, tarih, matematik, kaligrafi ve resim dersleri dışında Latince, İngilizce, müzik dersleri ve İstanbul'daki çoğu okulun ders programında dahi bulunmayan beden eğitimi dersini de eklettirmiştir. Aydınyan müdürlük görevini yerine getirirken aynı zamanda okulun Rumca, teoloji, dilbilgisi ve resim derslerine de girmiş ve 1856'da İzmir'deki Avusturya konsolosu Bay Steindel'in çocuklarının özel eğitimliğini üstlenmiştir (Պոդոսեան [Boğosyan], 2008, ss. 76-78; Մենեվյան [Menevişyan], 1895, s. 29).

Arsen Aydınyan, İzmir'de geçirdiği süre boyunca eğitim alanında yaptığı icraatlarının yanında resim, kaligrafi ve yazmaya başladığı kitabı üzerine de çalışmalar yürütmüştür. 1859 yılında kutsal üçlemeyi tasvir ettiği ilk tablosunu İzmir'deki Narlı Köyü'nün kilisesine hediye etmiştir. Böylelikle yöre halkı kendisini "Nıgariç Vartabed" [Ressam Rahip] olarak adlandırmaya başlamıştır. Yaptığı ilk tabloda aldığı olumlu etkiler Arsen Aydınyan'ı resim yapma konusunda cesaretlendirmiştir. Böylece Arsen hayatının ileriki süreçlerinde boş zamanlarını değerlendirceği bir hobi kazanmıştır. Aydınyan ileriki yıllarda yapacağı çalışmalarında Meryem Ana'nın göğe yükselişi

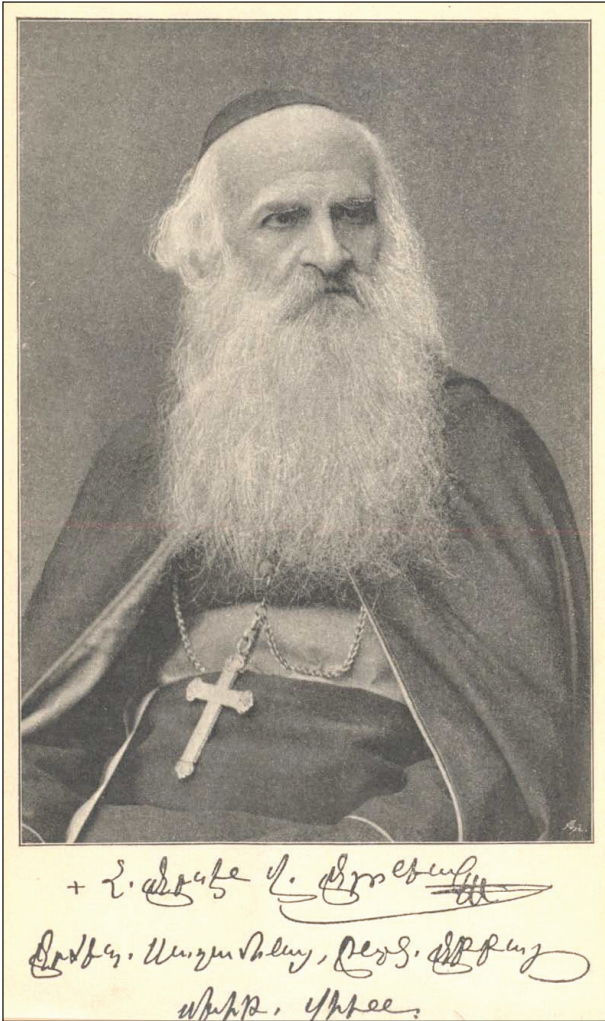
gibi kutsal kitaplarda geçen konuları, Surp Bavğos [Aziz Bavğos], Surp Lugia [Aziz Lugia] gibi azizleri ve bunların yanı sıra Abba Mihitar gibi Ermeni Katolik inancı için hizmet etmiş birçok önemli şahsiyeti tasvir eden tablolar yapmıştır (Մենեվյան [Menevişyan], 1895, s. 30).

1860-1861 eğitim ve öğretim yılının başında Arsen Aydınyan, okuldaki görevinden çekilerek Viyana'ya dönmüştür. 12 Aralık 1862'de Venedik'teki ilk Mihitarist manastırının bulunduğu Surp Ğazar [Saint Lazare] adasına ziyarette bulunmuş ve burada da dilbilgisi üzerine çalışmalar yapmıştır. Nihayet 1865 yılında *Kinnagan Keraganutiun Aşharhapar Gam Arti Hayeren Lezui* [Modern veya Çağdaş Ermeni Lisanının Dilbilgisi Tahlili] adlı kitabını tamamlamış ve kitap 1866 yılında basılarak Avrupa ve Ermeni üst zümreleri tarafından büyük ilgiyle karşılanmıştır (Մենեվյան [Menevişyan], 1895, ss. 16- 17). Ekim 1867'de ise İstanbul'daki Pangaltı Mihitryan Okulu'nda müdür olarak görevlendirilmiştir. Aydınyan'ın dokuz senelik müdüriyeti döneminde yetiştirdiği öğrenciler arasında Mısırlı Onnik Bey, Mikael Efendi, Dikran Civelekyan, Hürmüzyan Kardeşler, Tıngıryanlar ve Düryanlar, Adırbeyanlar gibi Ermeni Katolik toplumu için önemli kişiler bulunmaktadır. Müdüriyetinin başlamasından iki sene sonra Sadrazam Ali Paşa'ya bir dilekçe yazarak okullarının maddi yetersizlikler sebebiyle sıkıntıda olduğunu bildirmiş ve Padişah Abdülmecit'in de bu durumdan haberdar olması üzerine devlet okula her ay 20 okka et ve 40 somun ekmek olmak üzere yardımlarda bulunmaya başlamıştır. 1876'da buradaki görevinden de istifa ederek Viyana'ya dönüş yapmıştır (Kuyumcuyan, 1993, s. 217; Մենեվյան [Menevişyan], 1895, s. 32).

Aydınyan, istifasından beş sene sonra dini müzik komisyonu başkanlığı görevine getirilmiştir. Bu görevi 1882'de İstanbul'daki Patriklik Ritüel Komisyonu üyeliği ve aynı yılın Kasım ve Aralık aylarında manastır genel kurulu üyeliği takip etmiştir. Manastırın başrahibinin seçileceği manastır kurulunun sonuncu toplantısına kurulun öncüsü ve kayıtçısı olarak katılmış ve toplantının sonucunda Viyana Mihitarist Manastırı'nın başrahibi seçilmiştir (Մենեվյան [Menevişyan], 1895, s. 32).

Aydınyan'ın güzel sanatlara olan ilgisi sadece resimle kalmamış, müzik üzerine de kapsamlı çalışmalar yapmıştır. Avrupa müziğinin merkezi olan Viyana'da bulunması sayesinde eski kilise müziği üzerine ustalaşmış sanatçılarla çalışma fırsatı bulmuş, öğrendiklerini kendi kilisesine yarar sağlayacak şekillerde kullanmıştır. Ermenice kutsal ayin müziklerinin zaman içerisinde çok fazla yabancı

eklentilere maruz kaldığını fark etmesi sonucu bu karışıklığı gidermeyi kendine görev bilmiştir. İlk defa 1854 yılında başladığı bu sadeleştirme çalışmaları sırasında, 1855'te Avrupa notasyonu ile org veya kuyruklu piyano için besteler yazmıştır. Ancak yaptığı bu besteler, üstlendiği diğer sorumluluklar yüzünden, 1876'da İstanbul'daki müdürlük görevinden istifa edene kadar askıya alınmıştır. 1876'da Viyana'ya döndüğünde altı ay Profesör Weis ile çalışarak Asuri ve Rum müziğinden arındırılmış, Ermeni

Şekil 2. Başpiskopos Arsen Aydınyan.

Kaynak: Մենևիշյան [Menevişyan], 1895, s. 4.

litürjisindeki ana ilahilerden oluşan bir kutsal sunu ayini bestelemiştir. Bestelediği bu kutsal sunu ayini 1883-1884 tarihlerinde Ambrosius-Verein [Viyana Kilise Müziği Birliği] genel direktörü Prof. Joseph Böhm ile birlikte kontrol edildikten sonra bir koro oluşturulmuştur. Koronun başarılı provalarından sonra Aydınyan'ın ayini Ermeni ve Latin ruhanilerin huzurunda ilk kez söylenmiştir (Մենևիշյան [Menevişyan], 1895, ss. 38- 39).

Aydınyan (Şekil 2), Viyana Mihitarist Manastırı'nın başrahipliği görevini sürdürürken 1886'da yapılan Viyana Mihitarist Birliği'nin Abbalık [genel başrahip] seçimlerine katılmış ve Viyana Mihitarist Birliği'nin genel Abba'sı seçilmiştir. Abba seçilmesinden bir sene sonra ileriki yıllarda Rahip Krikoris Kalemkaryan, Rahip Hagopos Daşyan ve Hovsep Baronyan gibi Mihitaryan Birliği üyelerinin de yazılarıyla destekleyeceği *Hantes Amsorya* [Aylık İnceleme] adıyla anılan akademik bir dergi yayımlamaya başlamıştır. Çıkardığı bu dergide Ermeni tarihi, sanat, sosyal bilimler, filoloji gibi Ermeni kültürünü kapsayan araştırmalara yer verilmiştir. Arsen Aydınyan, dergide yayımlamak üzere resimler, kaligrafiler, şiirler, incelemeler ve makaleler hazırlamıştır. *Hantes Amsorya* Dergisi kısa zamanda Ermenilerin eğitimli zümresi tarafından okuyucu bulmuştur (Kürkman, 2004, s. 197).

Aydınyan'ın "Abba" seçilmesinden sonra çekildiği fotoğraflar ve yağlı boya resimleri incelendiğinde kendisinin 4. ve 5. derece mecdiye nişanı ile ödüllendirildiği görülmektedir. Günümüzde bu fotoğraf ve tablolar Viyana'daki Congregazione Armena Mechitarista Manastırı'nda bulunsa da madalyalar,¹⁰ Arsen Aydınyan'ın 21 Temmuz 1902'de Viyana'da vefat etmesi üzerine Ankara'daki yeğeni Ohannes Aydınyan'a gönderilmiştir (Վարդապետյան [Vartanyan], 1965, s. 182; Kürkman, 2004, s. 197).

Aydınyan Ailesi ve Aydınyan Boğos Ağa

Aydınyan ailesi (Şekil 3) 19. yüzyılın ortalarında Ankara'ya dönüş yapmış ve Bedros'un oğlu Agop aile geleneklerini bozmayarak, yine kendisi gibi Ermeni Katolik bir aileden gelen Ankaralı Marikse (Maryam/Mari) Kasapyan¹¹ ile evlenmiştir. Ohannes (Onnig/Onnik), Boğos, Andon, Kirkor (Kirkorig), Cuzi (Joseph) ve Viçen (Vensan) olmak üzere altı erkek çocuk sahibi olan Agop ile Marikse, sayıları gitgide azalmakta olan Aydınyan ailesinin genişlemesini sağlamışlardır.

10 Bahsi geçen madalyalar bugün Ohannes Aydınyan'ın torunu Jerar Tanju Panosoğlu'nun aile koleksiyonunda bulunmaktadır.

11 Boğos Aydınyan'ın torunlarından Mari Lena Bıyıklı'nın (İlkaydın) nüfus kayıt örneği incelendiğinde Boğos'un annesinin adının Marikse olduğu görüldürken, Ohannes Aydınyan'ın torunu Jerar Tanju Panosoğlu'nun nüfus kayıt örneğinde anne adının Maryam olduğu görülmektedir.

Şekil 3. Aydınyan Ailesi Soy Ağacı.

Kaynak: Aved Kelleci (Avedis Aydınyan) tarafından düzenlenmiştir, 2018.

Aydınyan biraderlerin Osmanlı kaynaklarında lakapları Aydınoğlu olarak geçmekle birlikte, Ermenilerce Aydınyan ismiyle tanınmışlardır. Aile bireyleri bunlar dışında başka lakaplarla da anılmaktaydılar. Sözelimi Boğos çoğu kaynakta “Aydınyan Boğos Ağa” olarak anılmasına rağmen, yaptığı işlerde gösterdiği başarılar sayesinde Ankaralıların kendisine “Ağababa”¹² veya “Aydınoğlu Efendi”¹³ de denmekteydi. Ağabeyi Ohannes’e Kudüs ziyaretinden sonra “Hacı Onnik Ağa” denirken, diğer bir kardeşi olan Andon ise rahip olduğundan “Efendi Amuca” lakabıyla anılmışlardır. Bahsi geçen kardeşlerin en büyüğü Hacı Onnik 1856’da Ankara’da doğmuştur. 31 Temmuz 1892’de Viçen İnciryan’ın kızı Olimpia’yla evlenmiş ve tüm çocuklarının da doğacağı Hacı Mansur Mahallesi’ndeki dört katlı konaklarını¹⁴ satın almıştır. Evliliklerinden iki sene sonra 20 Eylül 1894’te ilk çocukları Mari doğmuş ancak 1910 senesinde henüz on

altı yaşındayken hayata gözlerini yummuştur. Mari’den sonra 19 Mart 1896’da Roza, 24 Temmuz 1898’de Lusiya (Lusi), 20 Eylül 1900’de Kirkor, 1 Mart 1904’te Öjeni ve 1904’ten sonra da Flomina Sofi dünyaya gelmiştir. 1912’de Filomina Sofi’nin ölümüyle 1914’de doğan kızlarına da Filomina (Filo) adını vermişlerdir (Şekil 4). Kardeşlerden Cuzi’nin ise Surpik Maraşlıyan ile olan evliliğinden Ohannes (Jean) ve Kevork adlarında iki oğlu, Viçen’in ise 1897 yılında Agop adında bir oğlu olmuştur. Kardeşlerden Hisar-ı Fukara Mahallesi’nde oturan Kirkor ve Andon ise vârisiz olarak vefat etmişlerdir (AAK.04.01.doc.01; AAK.04.01.doc.02).

Ailenin İstanbul dönüşü Ankara’daki temellerini atan her ne kadar Agop Aydınyan olsa da aileyi Ankara’daki ününe kavuşturan, Agop’un oğlu Boğos Aydınyan ya da döneminde anıldığı şekliyle Aydınyan Boğos Ağa olmuştur. 1866’da¹⁵ Ankara’da doğan Boğos Ağa, kardeşleri ile

Şekil 4. Aydınyan Hacı Onnik ve ailesinin 1905 yılında Ankara’daki Vincent Pernayan fotoğrafhanesinde çekildikleri kabin fotoğrafı; (soldan sağa) Mari, Olimpia, Lusiya, ailenin hizmetlisi, Öjeni, Kirkor, Hacı Onnik Ağa, Roza.

Kaynak: Jerar Tanju Panosoğlu Koleksiyonu.

- 12 Aile koleksiyonunda bulunan “AAK.14.03.ms.01” numaralı evrakta adı “Urgancı Ağababa Boğos Aydınyan” diye geçmekte olup, torunlarından Erol Toni İlkaydın da bu bilgiyi teyit etmektedir.
- 13 Aile koleksiyonunda bulunan “AAK.14.04.doc.01” numaralı evrakta Boğos Aydınyan’dan bahsedilirken “Aydınoğlu Efendi” denmekte olup, torunlarından Mari Lena Bıyıklı (İlkaydın) bu bilgiyi teyit etmektedir.
- 14 Bahsi geçen konağın yeri bugün Ulus’taki Hisar Parkı Caddesi’nden kaleye çıkarken sağ tarafta bulunan Otel Hamamı’nın bulunduğu mevkidir. Hacı Onnik Ağa’nın kızı Lusiya Ünaydın’ın 30 Haziran 1942 senesinden kalan kimliğindeki mahalle kaydının da Hacı Mansur olduğu göz önünde bulundurulduğunda 1916 yangını sebebiyle yerinin tam tespit edilemediği, Hacı Mansur Mahallesi’nin de bu bölgede denk geldiği yorumunu yapabilmektedir.
- 15 Boğos Aydınyan’ın doğum tarihi Rumi 1282 olarak verilmiştir.

birlikte büyük babası Bedros ve babası Agop'un yolundan ilerleyerek başta terzilik, daha sonraları ise bezzazlık (manifaturacılık), bankerlik, tüccarlık ve mültezimlik gibi meslekleri seçmişlerdir. Aydınyan biraderler sadece kendileri gibi Ermeni Katoliklerce değil, tüm Ankaralılarca sayılan ve hatta çekinilen bir aile olmuşlardır. Aydınyan Boğos Ağa, her ne kadar mesleki uğraşlarının karakterlerine kattığı sert mizacıyla meşhur olsa da Ermeni Katolik kilisesinin ve okullarının çağdaşlaşması için cemaat kurumlarına yaptığı yardımlar sayesinde de bir kesimin gözünde hayırsever olarak görülmektedir. Aydınyan Boğos Ağa'nın yaptığı yardımlar sadece kendi cemaati içinde sınırlı kalmamıştır: Osmanlı Devleti'nin Hicaz demiryolu için açtığı bağış kampanyasına katılmış ve yaptığı yardımlar karşılığında Hamidiye-Hicaz demiryolu madalyasıyla ödüllendirilmiştir (AAK.07.01.doc.01; AAK.11.03.doc.01; AAK.16.05.doc.01).

Aydınyan Boğos Ağa'nın (Clermont-Ferrand'da rahip eğitimi görmeye giden kardeşi Andon haricinde) diğer dört kardeşi gibi nerede ve nasıl bir eğitim aldığı bilinmemektedir. Ancak kardeşleri gibi onun da Ermeni, Latin ve Arap alfabelerine vakıf olduğu, kendi el yazısıyla yazdığı çeşitli evraklar sayesinde tespit edilebilmektedir. Tıpkı diğer Ankaralı soydaşları gibi o da Ermenice bilmekte, Osmanlı Türkçesi bilmesine rağmen çoğunlukla Türkçeyi Ermeni alfabesiyle yazmayı tercih etmektedir. Bununla birlikte vasat denebilecek derecede Fransızca lisanına hâkimiyeti bulunduğu aile fertlerince bizlere aktarılmıştır.¹⁶

Boğos Ağa evlilik çağına geldiğinde, kendileri gibi hatırı sayılır zenginlikteki Kirkor Cebeyan'ın kızı Maryam (Mari) ile evlendirilmiştir. Evlilikleri şerefine kayınpederi, Katolik gelenekleri gereği kızına drahoma¹⁷ olarak Etlik yakınlarında, Kuyuyazısı olarak geçen bölgeden sekiz dönümlük bir bağ ve bir de bağ evi hediye etmiştir (AAK.08.02.doc.01). Evlendikten sonra

Kethüda mahallesinde bir konak¹⁸ satın alan Boğos'un, Maryam'dan altısı erkek ve biri kız olmak üzere toplam yedi çocuğu olmuştur. 1899'da doğan ilk oğullarına Boğos Ağa'nın merhum babasının adı olan Hagop (Şekil 5) ismi verilmiştir. Ardından 1901'de Verjin, 1902'de Andon (Şekil 6), 1904'te Kirkor, 1907'de Viçen (Vensan), 1913'te Andon ve 1916'da Gıgmes (Kleman) adlarında altı çocukları daha olmuştur. 1902'de doğan Andon'un 1912 yılında ölmesi üzerine, onun anısına 1913 yılında doğan çocuklarına da Andon adı verilmiştir. Ancak bir sene sonra o da vefat etmiştir (AAK.06.01.doc.01; AAK.06.01.doc.02; AAK.08.03.doc.01).

Aydınyan Biraderlerin Ticari Faaliyetleri

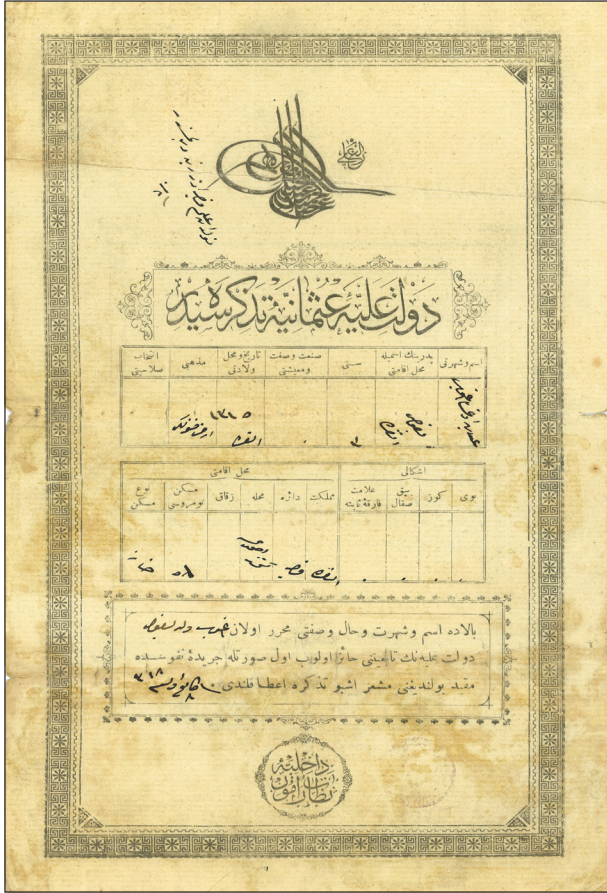
Aydınyanların Ankara tüccarları arasında belirli bir yere gelmeleri büyük oranda Aydınyan Boğos Ağa ve abisi Hacı Onnik Ağa'nın girişimleriyle olmuştur. Rahip olan kardeşleri Andon haricinde Aydınyan biraderler servetlerinin büyük bir kısmını Ankara keçisinden elde ettikleri tiftik ve tiftik ürünleri ticaretiyle elde etmişlerdir. Burada Ankara'da 15. yüzyıldan itibaren Ankara keçisi tiftiğine dayalı olarak gelişen ve yüzyıllar boyu şehrin en esaslı zenginlik kaynağını oluşturan Ankara tiftik sanayisinden kısaca söz etmek uygun olacaktır (AAK.11.01.doc.01).

16. yüzyıl sonlarını ve 17. yüzyıl başlarını kapsayan dönem Ankara tiftik dokuma sanayisinin altın çağları olmuştur. Bu dönemde hammadde, yani tiftik, sonuna kadar işlenip kumaş olarak satılmış ve yıllık üretimi 100.000 topa ulaşmıştır. Çeşitli üstün vasıflara sahip "Engürü Sofu" Osmanlı pazarlarının yanı sıra birçok Avrupa şehrinde satılmaktadır. Ham tiftik ya da tiftik ipliğinin dış satımı yasak olduğu bu süreçte Ankara'da yaşayan Venedikliler ve Lehlielerin çabaları sayesinde ilk tiftik ipliğinin dış satımı gerçekleşmiştir. Ancak bu olay kumaş üretiminin gerilemesine, tiftik ipliği üretim ve ticaretinin de öne çıkmasına sebep olmuştur. Bu değişimin nedeni en büyük dış alıcı olan İngilizlerin

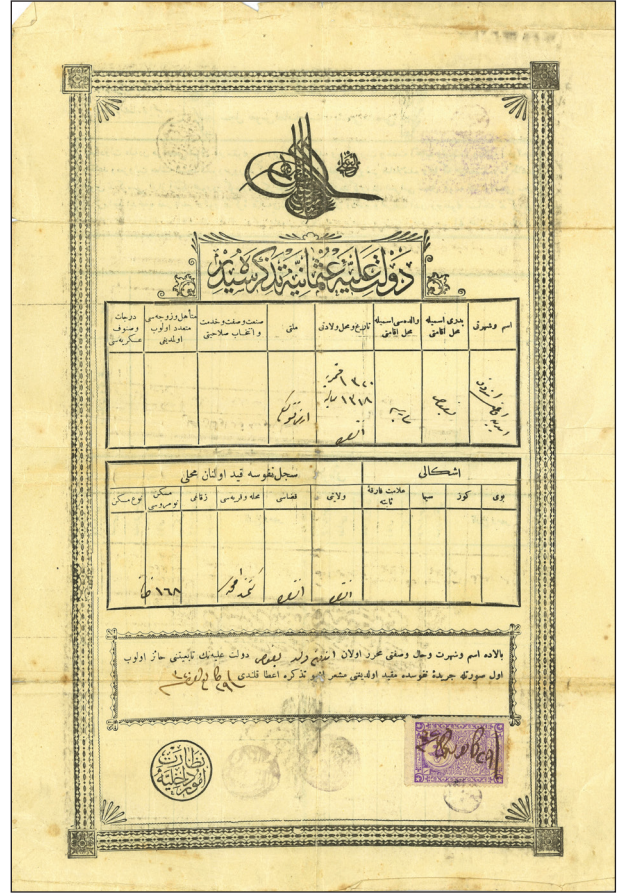
16 Boğos Aydınyan'ın torunlarından Erol Toni İlkaydın ve Pol İlkaydın bu bilgiyi teyit etmektedir. Bunun yanı sıra diğer bir torunu Mari Lena Bıyıklı'nın (İlkaydın) aile koleksiyonunda eskiden Boğos Aydınyan'a ait olan ve sonrasında oğlu Gıgmes'e hediye ettiği 1920 tarihli Fransızca dua kitaplarının olması bu bilgiyi desteklemektedir.

17 Drahoma/ Varj: Daha çok Musevilik ve Ortodoks Hıristiyanlıkta, evliliğin koşullarından biri olarak, gelinin ailesinin damada getirdiği, kızlarının yeni kuracağı ailesine bağlı olmadan yaşayabilmesi amacıyla verilen para ya da mala verilen isimdir (Özcan ve Dalyan, 2011, ss. 320-323; Özcan ve Dalyan, 2013, ss. 158-160).

18 Boğos Aydınyan'ın Kethüda Mahallesi'nde bulunan konağın 1916 yangınında yanmasından dolayı günümüzde yerinin tam tespiti yapılamamaktadır. 28 odalı olduğu bilinen bu konağın, cumhuriyetin ilk yıllarında yangını kapsayan bölgelere tekrar isim verildiğinde, Sutepe Mahallesi içinde bulunan 59. haneye denk geldiği tespit edilmiştir. 1928 yılında yapılan haritalar incelendiğinde bu mahallenin Dış Kale'nin bitişiğindeki küçük bir mahalle olduğu görülmektedir. Böylelikle yangın öncesi 140 hanenin bulunduğu, Kethüda Mahallesi'nin bir kısmı olan Sutepe Mahallesi'nin bugünkü Koyunpazarı, Pirinç Sokak, Gözcü Sokak ve Bedesten Sokak arasında kalan ufak bir mahalle olduğunu söyleyebiliriz.

Şekil 5. Hagop Aydınyan'a ait nüfus kâğıdı.
Kaynak: Avedis Aydınyan Koleksiyonu.

Şekil 6. Andon Aydınyan'a ait nüfus kâğıdı.
Kaynak: Avedis Aydınyan Koleksiyonu.

tiftik dokuma tezgâhlarını geliştirmeleri ve buna bağlı olarak kumaş yerine iplik talep etmeleridir. Ankara'nın tam mamul kumaş yerine yarı mamul iplik üretip sattığı bu dönem kabaca 19. yüzyıl ortalarına kadar devam etmiştir. Ankara tiftik sanayiinde üçüncü dönem ise kumaş üretiminin tümüyle sona erdiği, iplik üretiminin de büyük ölçüde gerilediği, bunlara karşılık tiftiğin ham olarak satıldığı dönemdir. Ham tiftik ilk kez 1820 yılında satılmış ve 19. yüzyıl ortalarına kadar Ankara, kumaş bir yana artık tiftik ipliği de satmakta zorlanır duruma gelmiştir. Bu değişimde de yine bir dış gelişme etken olmuştur. Bizim iğle kirmanla eğirdiğimiz ipliği, makinelerle eğirmeyi başarmalarıyla İngilizler artık iplik de istememekte, doğrudan ham tiftik talep etmektedirler. Ankara böylece süreç içinde tam mamul kumaş satıcısı olmaktan yarı mamul iplik satıcısı durumuna gerilemiş, daha sonra yarı mamul ipliği de satamaz olmuş, doğrudan ham madde yani tiftik satıcısı durumuna düşmüştür. Bu

durumda dahi uzun yıllar, tiftiğin Ankara'nın ve Osmanlı devletinin dış satımında önemli bir payı olmuştur. Ancak süreç bununla da sınırlı kalmayarak bir dördüncü dönem daha söz konusu olmuştur. 19. yüzyıl ortalarından başlayarak Ankara keçisi Anadolu toprakları dışında da yetiştirilmeye başlanmıştır. Önce İngilizler Ankara keçisini Güney Afrika'ya götürüp orada yetiştirmeye muvaffak olmuşlar daha sonra da Amerikalılar ülkelerine götördükleri Ankara keçisini yetiştirip çoğaltmayı başarmışlardır. Böylece Ankara, tiftiğin tek üreticisi olma konumunu da yitirmiştir (Akman, 1994, s. 7; Tamur, 2010, ss. 39-40).

Bu açıklamalar çerçevesinde, söz konusu tarihleri göz önüne alarak Aydınyan biraderlerin tiftik ticareti faaliyetini değerlendirecek olursak, bu faaliyetin büyük ölçüde ham tiftik ve belki kısmen de tiftik ipliği dış satımını kapsadığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu durumda

tiftik ticaretinin eskisi kadar verimli bir alan olmaktan çıktığını gören Aydınyan biraderler sermayelerinin bir kısmını bankerlik gibi daha kârlı alanlara kaydırmışlardır. Aydınyan Boğos Ağa'nın 1911-1914 yılları arasında Ermeni alfabeli Türkçe tuttuğu hesap defterinden yola çıkılırsa, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çoğu gayrimüslim sermayedarın yaptığı gibi, Aydınyan biraderlerin de bankerliği yer yer tefecilik ve sarraflıkla birlikte yürüttükleri söylenebilir (AAK.13.01.ms.01). Bahsi geçen defterden birkaç kayıt örneği şu şekildedir:

“1911 Noyemper (Kasım) 8'den 51 gün vade olarak bir lira virdim faizi olan 10 kr.'da üstüne koyduk 1 lira 10 kr. alacağımız arazi katibi Salih Efendiden isterim sağ para olarak bundan 51 günden 110 (kr.)”

“1911 Noyemper (Kasım) 18'den 61 gün vade on beş 15 lira virdim 60kr. faiz aldım peşin olarak Sepetci Onnig Ağa ve Mahar (Mağar) Viçen ağalara isterim sağ para olarak bunlardan 2 aydan 1500 (kr.)”

“1912 Sepdemper (Eylül) 24'den 6 ay vadeli 46 lira virdim 6 lira faiz aldım peşin olarak Hacı Beyram Şıhı Tayip Efendiye ve Hacı Mahmut Ağaya ve Ayaşlı biri de var isterim sağ para 4600 (kr.)”

“1912 Noyemper (Kasım) 15'den 2 ay vadeli 25 lira virdim 1 lira faiz aldım peşin Katırcı Andon ve Kırkor ve Ferah Corci Ağa imzalı olarak Hunvar (Ocak) 15de almak üzere bono aldım isterim bunlardan sağ para olarak Hunvar (Ocak) 15de 5 lira aldım 2500”

500

2000 (kr.)

“1913 Mayıs (Mayıs) 27'de 3 lira viridim 15kr. faiz peşin aldım Belediye Sandık Emmini Agop Efendiye ve Muhacir Komisyon Katibine aldım bunu da Hunis (Haziran) 5'de alınacak sağ 300 (kr.)”

Örneklerde görüldüğü üzere Aydınyan biraderler para değişimi, senet-poliçe kırma gibi işlerin yanı sıra; sıcak para ihtiyacı olan Ankara eşrafından, tüccarından, taşradan gelen köylüden ve vilayet yönetiminde söz sahibi olan memurlardan belirli bir faiz talep ederek kredi vermiş ve gerekli finansmanı oluşturmuşlardır (AAK.11.04.doc.01; AAK.11.04.ms.02; AAK.11.04.ms.03; AAK.11.04.doc.04) (Şekil 7). Bununla beraber Aydınyan biraderler, finansman sağladıkları tüccarlar; Cebeyan, Maraşlıyan, Rigas,

Aslangülyan, Kasapyan ve İnciryan gibi Ankara'nın önemli aileleriyle kurdukları akrabalıklar ve bu akrabalıkların getirisi olarak aile fertleriyle oluşturdukları ortaklıklar sayesinde birçok farklı sektörde boy göstermeye başlamışlardır. Aydınyanlar bu ailelerin destekleri sayesinde devamlı rekabet halinde oldukları diğer Ankaralı sermayedarların önüne geçerek, ziraat topraklarının vergisini toplama hakkını kazanmışlardır. Böylece aile, ihale yoluyla kiraladığı köylerin aşar bedellerini nakit olarak Düyun-u Umumiye idaresine ödeyerek Haymana ve Zir kazaları üzerinde nüfuz sahibi olmuştur. Ailenin mültezimlik yaptığı köylerin¹⁹ tamamının adlarına ulaşılmasa da Aydınyan Boğos Ağa'nın Süleymanlı (Haymana kazası), Anayurt (Zir kazası) ve El-Gazi (merkez) köylerinin; ağabeyi Hacı Onnik Ağa'nın ise Saraycık (Zir kazası) köyünün mültezimi olduğu bilinmektedir (Atay, 2018, s. 98; AAK.14.02.ms.01; AAK.14.02.ms.02; AAK.14.04.doc.01; AAK.16.04.doc.01; AAK.17.02.doc.01).

Aydınyan biraderler, özellikle Cebeyan ailesiyle (Şekil 8) kurdukları akrabalık sayesinde İstanbul'la olan ticaretlerini geliştirerek bütün iş alanlarını birbirine bağlayabilmiş ve hububat ticaretinde ufak çaplı bir kartel yaratmışlardır. Başlarda mültezimi oldukları köylerin vergilerini toplamakta sıkıntılar yaşamalarına rağmen, sorunu kısa süre içerisinde çözmüşlerdir. Aydınyanlar aşar bedelini alamadıkları durumlarda, köylünün yetiştirdiği arpa ve buğdayları borçları karşılığında alıp Ankara merkezine getirerek değirmenlere satmaya başlamışlardır. Bu tarz bir alışverişin daha yüksek oranda kâr sağlaması sonucu aile üyeleri köylülerle anlaşmış, bundan böyle vergiyi hammadde olarak temin etmeye başlamıştır. Böylelikle hem köylü elindeki ürünü satmak için uğraşmamış, hem de Aydınyanlar daha uygun bedelle hububat bulmuşlardır.

Aydınyanların bir sonraki adımı, köylülerden elde ettikleri arpa ve buğdayların işlenmesi ve depolanması üzerine olmuştur. Aldıkları hububatın işlenmesinde dışarıya bağımlı olmak istemeyen Aydınyan Boğos Ağa, değirmenci Hacı Kadir Ağa'yla ortak olarak Hatip Çayı üzerinde bulunan bir değirmeni²⁰ işletmeye başlamıştır. Böylelikle ailenin bankerliği tüm bu ticari girişimleri finansal olarak desteklerken, mültezimi oldukları köylerden değirmenlerine hububat sağlayarak un üretimine başlamışlardır. Değirmende öğütülen unlar Ankara'nın

19 Boğos Aydınyan'ın torunlarından Erol Toni İlkaydın, Mari Lena Bıyıklı (İlkaydın) ve Pol İlkaydın'ın verdikleri bilgiler doğrultusunda dedeleri Boğos'un dokuz köyün mültezimi olduğunu öğrenmekteyiz.

20 Bahsi geçen değirmenin Ankara'daki Hatip Çayı üzerindeki dört değirmenden hangisi olduğu bilinmemektedir.

un ihtiyacının bir kısmına cevap verse de aile çoğu zaman bu unu İstanbul'a daha yüksek kârlarla satmayı tercih etmiştir. Ancak üretilen malların kalitesi İstanbul piyasasına tam anlamıyla hitap etmemesi yüzünden bu satışlar genellikle savaş zamanlarında gerçekleşmiştir. Bu sebeple İstanbul'dan un talep edildiğinde ellerinde mal bulundurmaya özen gösteren Aydınyanlar, gar yakınlığında bulunan ambarları kiralayarak, ürettikleri unları burada saklamışlardır. Fakat ailenin bir nevi ticari reisliğini üstlenen Aydınyan Boğos Ağa, dışa bağımlı bir ticaret yürütmek istememiş; bir zaman sonra, kiralanmış ambarları satın almıştır. 10 Şubat 1912'de Ermeni Katolik cemaatine mensup Katırcıyan (Katırcıoğlu) Hacı Kevork

Ağa'nın İstasyon bölgesinde bulunan on odadan oluşan ambarını satın alan Aydınyan Boğos Ağa, burada un ve hububatın yanı sıra eskiden beri devam ettikleri tiftik ticareti dolayısıyla ellerinde bulunan tekstil ürünlerini de depolamıştır. Satın aldığı ambarı bu şekilde kullanmaktayken, ikamet ettiği Kethüda Mahallesi'ndeki evi haricinde Kurt (Katolik Kurt) ve Hacı Mansur mahallelerinde de mülkler satın almış ve bunları kiraya vererek kendine bir akar daha oluşturmuştur (AAK.04.01.doc.03; AAK.04.01.doc.04; AAK.04.01.doc.05; AAK.14.01.ms.01; AAK.14.01.doc.02; AAK.14.01.doc.03; AAK.14.01.doc.04; AAK.14.01.doc.05; AAK.15.02.doc.01; AAK.16.07.doc.01; AAK.16.07.doc.01).

Tekalif-i Harbiye Komisyonunca El Konulan Mallar

Osmanlı'nın ardı ardına girdiği savaşlar ve hatalı ekonomi yönetimleri sebebiyle devletin maliyesi her geçen gün daha da kötüye gitmektedir. 1911 yılında çıkan Trablusgarp Savaşı'nın ardından başlayan Balkan Savaşları ve hemen arkasından devam eden I. Dünya Savaşı, zaten zayıflamış olan Osmanlı ekonomisini tükenmenin eşiğine getirmiştir. Bu sebeple Osmanlı Devleti bu savaşları finanse edebilmek için yeni mali kaynaklar arayışına girmiş, çözümü vergilere zam yapmakta ve Tekalif-i Harbiye (Harp Vergileri) Geçici Kanunu gibi olağanüstü ek vergiler çıkarmakta bulunmuştur. 30 Ocak 1913 tarihinde çıkan bu kanuna göre; seferberlik halinde ordunun yiyecek, giyecek gibi savaş zamanı ihtiyaç duyulan lezzatının komisyonlar aracılığıyla halktan toplanacağı açıklanmıştır. Başta halkın elinde bulundurduğu besin maddelerinin sadece %5 veya %10'unun mal sahibine bırakılarak alınacağı kararlaştırılmış olsa da bu oran daha sonra değiştirilerek "kâfi miktarda" ibaresi getirilmiş, Müslüman veya gayrimüslim ayrımı yapmaksızın tüm halkı kapsamıştır (Tezcan, 2005, s.15).

Kanunun çıkışından iki ay gibi kısa bir süre sonra Aydınyan biraderlerin mültezimliklerini yaptıkları bölgelerdeki hububatına el konulmaya başlanmıştır. 5 Mart 1913'te Aydınyan Boğos ve ağabeyi Ohannes Aydınyan'ın 11379 kıyyelik²¹ hububatına 3103 kr. 30 para fiyat biçilmiş ve geri ödenmek üzere el konulmuştur. Aydınyan biraderler mallarının bedelini 10 Ocak 1914'te Ankara Vilayet Meclisi'nden talep etmiş olsalar da

Şekil 7. Hacı Bayram-ı Veli Şeyhi III. Mehmed Tayyip Efendi ve mahdumu Şemseddin [Bayramoğlu] Efendi'nin Aydınyan Boğos Ağa'dan 100 lira aldığına dair borç senedi. Kaynak: Avedis Aydınyan Koleksiyonu.

21 Osmanlı döneminde kullanılan ağırlık birimlerinden olan kıyye (okka) şimdiki 1,282 grama denk gelmektedir. Bu hesaba göre 11.379 kıyye 14,587.878 kg'dır.

devletin içinde bulunduğu maddi sıkıntılardan dolayı ödeme yapılmamış, yerine 14 Ocak 1914'te, el konulan miktardan 690 kr. 20 paranın vergi borçları karşılığında düşülmesi kararına varılmıştır. Ancak geriye alacakları 2413kr. 10 para kaldığından, bu meblağ için aile, 18 Şubat 1914'te tekrar talepte bulunmuş ama farklı bir sonuca ulaşamamıştır; bu kez de temettü vergisinden düşülerek geriye 1976 kr. 20 para alacakları kalmıştır (AAK.16.03.ms.01; AAK.16.03.ms.02).

Çok geçmeden Aydınyan biraderlere bir kötü haber de Polatlı'da bulunan çalışanları Hagop'tan gelmiştir. Hagop'un yazdığı 14 Ağustos 1914 tarihli mektupta, 11 Ağustos 1914'te Polatlı istasyonundan Ankara'ya yapacakları hububat sevkiyatı esnasında, 11442 kıyye-

lik²² buğdayın okkasına 39 paradan; 8900 kıyyelik²³ arpanın okkasına 25 paradan rayiç biçildiği yazmaktadır. Polatlı belediye heyetince toplam ederinin 16718 kr. 10 para olduğu belirlenen bu mallara 5. Kolordu namına el konulmuş olsa da tutanağın bulunamaması sonucu aile bu mallara dair hiçbir şey talep edememiştir (AAK.16.06.ms.01; AAK.17.01.ms.01). Ailenin Tekâlif-i Harbiye komisyonlarınca el konulan malları bunlarla da bitmemiş; 2 Şubat 1915'te Aydınyan Boğos Ağa'nın mültezimi olduğu Anayurt Köyü'nün 1914 senesi mahsullerine 18777 kr. 28 para (Şekil 9), 4 Mart 1915'te Polatlı'da bulunan mallarına ise 10710 kr. 10 para bedel biçilerek ordu gereksinimleri için Tekâlif-i Harbiye ambarlarına yollanmıştır (AAK.17.02.doc.01; AAK.17.03.doc.01).

Şekil 8. Cebeyan ailesinin Ankara'daki Vincent Pernayan fotoğrafhanesinde çekildikleri kabin fotoğrafı; (soldan sağa) Cuzi, Maryam Aydınyan, Karlo, Annik, Pernadith, Filik (anneleri), Gığmes, Takuhi (Takuk), Anita (Ohannes'in eşi), Kevork, Ohannes ve Agop (kâhyaları).

Kaynak: Ani Çimen Koleksiyonu.

²² 11.442 kıyye: 14,668.644 kg.

²³ 8.900 kıyye: 11,409.800 kg.

Komisyonlar tarafından alınan mallar her ne kadar belirli bir fiyat cetveline göre düzenlenmiş olsa da el konulan bu mallar zaten fakirleşmekte olan halkta büyük tepkilere yol açmıştır. Kanunun hızlı bir biçimde uygulamaya geçmesinden dolayı birçok altyapı eksiği fark edilmemiş ve çoğu bölgede kıtlık ve buna bağlı istifçilikle karaborsa ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak en büyük sorun, Aydınyanlar gibi mallarına el konulan kişilerin ellerinde mallarını teslim ettiklerine dair tutanak bulunmamasından ortaya çıkmış ve süreç içinde verilen bedelleri alamayacağını anlayan halkın devlete karşı olan güveni sarsılmıştır. Bu güvensiz ortam özellikle tüccarların hükümetten mal saklamalarına neden olmuştur (Tezcan, 2005, s.77-89).

Aile Kurtuluş Savaşı sonrasında, Tekâlif-i Harbiye komisyonu tarafından verilen tutanaklarla, geri ödemek üzere el konulan mallarının bedellerini talep etmiştir. Yönetimin o günkü tutumu sonucu Müslümanlara ve Yahudilere ödeme yapılırken, hiçbir Rum ve Ermeni'ye ellerindeki belgelere göre ödeme yapılmamıştır. Birinci dönem Büyük Millet Meclisi Maliye Vekili Hasan Fehmi'ye göre, Ankara'daki gayrimüslimlerin Tekâlif-i Harbiye gereği elinde bulunan belgelerde 400-500 bin liraya yakın alacakları bulunmaktadır (Onaran, 2010, s. 189).

Tehcir Esnasında Aydınyan Ailesi

I. Dünya Savaşı'nın devam ettiği Temmuz 1915, Ankara'daki Apostolik, Protestan ve Katolik Ermeni cemaatleri için bir dönüm noktası teşkil etmektedir. 27 Mayıs 1915'te "Yer Değiştirme Kanunu"nun çıkması ve 1 Haziran 1915 günü dönemin "Resmi Gazete"si Takvim-i Vekâyi'de yayımlanarak yürürlüğe girmesiyle, Anadolu'nun birçok yerinde yaşayan Ermenilerin sürgünleri başlamıştır. Ancak Ankara Valisi Hasan Mazhar Bey vilayet sınırlarındaki Ermenilerin devlete karşı herhangi bir faaliyetini tespit edemediğinden, bu kritik kararı Ankara'nın ileri gelen Müslüman ahalisiyle görüşmeyi uygun görmüştür. Görüşmeler neticesinde vali, ordu komutanı, polis şefi ve şehrin ileri gelenlerinin görüş birliğine varmasıyla, vilayetteki Ermenilere dokunmama kararı alınmış ve bu karar bir dilekçe ile Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiştir. Dâhiliye Nazırı Talat Paşa, ortaya çıkan bu sorunu çözmek üzere 5 Temmuz günü Nezaret Umur-ı

Mahalliyye-i Vilayat Şubesi Müdürü Mustafa Atif Bey'i Ankara'ya göndermiştir. Ancak Vali Hasan Mazhar Bey tutumunu değiştirmeyince, Dahiliye Nezareti tarafından 21 Temmuz günü görevinden alınmış ve yerine vekaleten fanatik bir ittihatçı olan Mustafa Atif Bey atanmıştır. Mustafa Atif Bey'in Ankara Vali vekilliğine getirilmesinden kısa bir süre sonra 27 Temmuz 1915 günü Ankara'daki Ermenilerin tutuklanma süreci başlamıştır (Esin ve Etöz, 2015, s.157; Bahaban, 1976, s. 47; İzrail, 2014, ss. 162-163).

Ankaralıların büyük bir kısmının bağlara çıktıkları 27 Temmuz günü; Apostolik Ermenilerden 160, Katolik Ermenilerden ise 12 kişi²⁴ tutuklanarak önce valiliğe, ardından bir kısmı Tahta Konak denilen yere, diğer bir kısmı da Alay Bey Konağı'na götürülmüşlerdir. Bahsi geçen 172 tutuklunun aralarında Apostolik cemaatinden Piskopos Naibi, Avukat Armenag Efendi; tüccarandan Rupen Saulyan, Onnik ve Kleman Miskçıyan kardeşler, Minas ve Karnik Zakaryan kardeşler, İpranosyan (İbranosyan) mağazası müdürü Mıgırđıç Kebapçıyan; Katolik Ermenilerden ise Hovhannes Kasapyan, Corci Seyahyan, Torbacıyan Hacı Viçen Ağa, Acemyan kardeşler, Seyahyan Bedros Ağa, Edgar Megeryan, Cevri Efendi, Eczacı Boğos Pirimyan, Eczacı Kirkor Mısırlıyan, Hagop Mehteryan, Eduar Bedeşyan ve Corci Fesliyan bulunmaktadır. Bahsi geçen Katolik tutuklulardan altısı ertesi gün geç saatte, kalan Katolikler de 11 gün sonra serbest bırakılmış; 160 Apostolik Ermeni ise ikişerli olarak ellerinden bağlanıp Beynam (Bıknam) Köyü istikametine doğru yola çıkarılmışlardır (Bahaban, 1976, ss. 47-49).

Gönderilen ilk konvoydan birkaç gün sonra bağlardaki ve Hisar Mahallesi'ndeki Ermeni evlerinde aramalar yapılmaya başlanmış ve bulunan Apostolik cemaatine mensup Ermeniler tutuklanarak Mamak'ta bulunan Çakmaklı vadisine doğru yola çıkarılmışlardır. Ardından tellallar salınmış ve halkın evlerinde sakladıkları Ermenileri yetkililere bildirmeleri istenmiştir. Bunun üstüne Ermeni evleri ve dükkânları tekrar aranmış ve 240 kişi daha tutuklanarak tren istasyonu istikametine doğru yollanmıştır (Bahaban, 1976, ss. 49-50).

Kendilerini Ermeni olarak bile kabul etmeyen Katolik Ermeniler, eski Vali Hasan Mazhar Bey'in tehcir kanununa karşı tutumunu bildiklerinden, Apostolik

24 Gregoire Bahaban, anılarında 12 Ermeni Katolığın tutuklandığını söylemesine rağmen isimlerini verirken "Acemyan kardeşler" demektedir. Bu durum göz önüne alındığında sayının daha fazla olması muhtemeldir. Ancak serbest bırakılmalarından bahsederken Acemyan Cevri'nin adını zikretmekte ve kardeşinden bahsetmemektedir.

Ermenilerin üç konvoy halinde sürgüne tabi tutulmasına kadar kendi akıbetleri hakkında herhangi bir korkuya kapılmamışlardır. Ancak söz konusu tutuklamaların başlaması üzerine Katolik murahhasası Krikor (Gregorie) Bahabanyan ve Peder Cimcimyan'dan oluşan bir heyetivali huzuruna yollayarak kendi akıbetleri hakkında malumat almışlardır. Vali Vekili Mustafa Atıf Bey Katoliklerin sürgüne tabi olmayacağını, oluşabilecek karışıklıkların da önlenmesi amacıyla kimliklerinde Hristiyan kayıtlı olanların Katolik olarak değiştirilmesini istemiştir. Ancak 17 Ağustos 1915'te Apostolik Ermenilerle birlikte Katolik Ermenilerin de tutuklanma işlemi başlamış ve 30'u Apostolik, 270'i Katolik olmak üzere toplam 300 kişi yakalanarak hapsedilmiştir. Katoliklerin tutuklanmaya başlamasının ikinci günü bağlar aranmış ve aralarında Aydınyan biraderlerin de bulunduğu bir grup Ermeni daha yakalanarak diğer Ermeni mahkumların yanına getirilmişlerdir. Tutukluların sayısı 19 Ağustos 1915 akşamına gelindiğinde 400 kişiye ulaşmıştır. Aynı gece tüm tutuklular ikişerli olarak bağlanıp Dikmen bağlarına

doğru yola çıkarılmışlardır (Bahaban, 1976, ss. 55-58, 60-61, 69).

Tarsus'a ilerleyen kafilende bulunan Aydınyan biraderler, orada Maruni kilisesinde bir odada ikamet etmekteydiler. 31 Ekim 1915 gününe denk gelen bir pazar sabahı kardeşlerden Aydınyan Kırkor, bir aydan beridir mustarip olduğu ağır hastalık sonucu hayatını kaybetmiştir (Bahaban, 1976, s. 115). Ailenin erkeklerinin yolculuğunun devam ettiği sırada Aydınyan Boğos'un eşi Maryam, oğlu Gığmes'e hamile olduğu için Konya'ya gönderilen kafileye dahil edilmemiştir. Ankara'da kaldığı günlerde eltisi Olimpiya'nın Hacı Mansur mahallesindeki evlerine taşınan Maryam, hasta olduğunu gerekçe göstererek İstanbul'a teyzesinin yanına gitmek için vilayetten izin almıştır. İstanbul'a gediğinde, 29 Ocak 1916'da Dâhiliye Nezaretine gönderdiği yazıyla sürgünde olan eşinin serbest bırakılmasını talep etmiştir:

Maruz-i Acizeleridir. Acizeleri Ankara'nın Hacı Mansur Mahallesinde olup zevcim Agop oğlu Boğos

انف تكالیف حربیه قومیسونی مضبوطی

سند
۴۶۶

انسان ارزای و لوازم و مواشیک		هر کلو و پانیه سنه		کیلیت تسلی بین انبار	
انسان بالغی	کیلوسی	واخلود عدد	واخلود عدد	مدیرتک قومیسونده	ملاحظات
پاره غروش	گرام کیلو	درهم اوقه	درهم اوقه	مغوظ مضبوطه سنک	تاریخی
۸	۱۹۹۵	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
۷	۵۴۰۷	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
۷	۱۸۷۷۷	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

تکالیف حربیه قانونه توفیقاً برپا فرمایند و در هر کلو و پانیه سنه وضع بد اولون تاریخ و نومرسی بالاده کوستر بلان مقبوله
تکالیف حربیه ایبارنه تسام ایبدان اموالک قومیسون مخدوس طرفندن تنظیم اولنان قیات جدولی موجبجه امتحانله و کله بدو کله ایبارنه
پاربه بالغ اولدیفنی مین مضبوطه در

رئیس قومیسون
اعضا
اعضا
اعضا

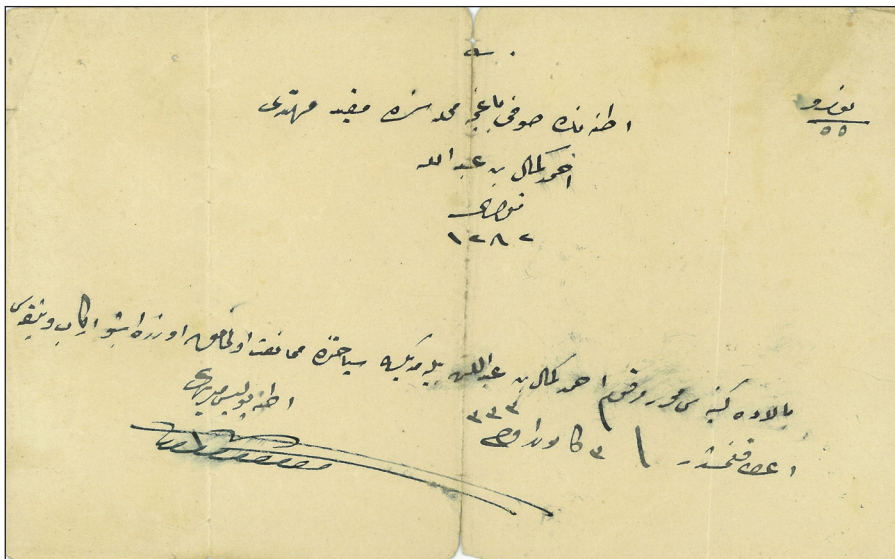
Şekil 9. Ankara Tekâlif-i Harbiye Komisyonu tarafından Aydınyan Boğos Ağa'ya verilen tutanak.
Kaynak: Avedis Aydınyan Koleksiyonu.

Aydınyan beş mahmukaddem hükümetçe görülen lüzum üzerine Tarsus'a gönderildi. Azabeleri dört sagir evladımla hamile dahi olduğum halde vesika ile Dersaadete gelmeye mecbur kaldım. İki biraderim askerdir. İaşemizi temin edecek kimsem olmayıp teyzem nezdünde muvakkaten ikamet ediyorum. Şu sıra hamile olmakla beraber son derece hastayım. Badel hamel ameliyat göreceğim. Esasen Ankara'da kalan ailelerin mashar-ı affı aliya-i padişah-i olduğu cihde kulları dahi orada ikamet edeceğimden lütfen umuru hususatımıza bakmak kimsesizliğimizden dolayı iaşemizi temin etmek üzere zevcimin dahi emsali gibi tahliyesine müsaade buyrulması zımında havaley-i keyfiyet bildirilmesine arz ve istirham ederim. Olbabda emru ferman hazreti menlehül emrüdür (DH.EUM.2.Sb., 17/19, BOA).

Sürgünün ileriki süreçlerinde Aydınyanlar, murahhasa Krikor Bahabanyan'ın da içlerinde bulunduğu bir grup Ermeni Katolik ile birlikte Halep'e gönderilmiştir. Orada kardeşlerden Hacı Onnik 31 Mart 1916'ya isabet eden cuma günü tifüsten hayatını kaybederken, tam ölüm tarihine ulaşamadığımız Viçen de aynı yıl içinde vefat etmiştir (Bahaban, 1976, s. 115). Sağ kalan kardeşlerden Cuzi'nin sürgünü hakkında hiçbir bilgiye ulaşamamıştır. Rahip Andon Aydınyan'ın ise 19 Aralık 1915'te Halep'e geldiği ve Ankaralı Rahip Gığmes (Clement) Torbacıyan'la birlikte kiliseye ait bir odada konaklamaya başladığı bilinmektedir. Bu esnada diğer

bir sürgün olan Aydınyan Boğos, 1915-1917 arasında Tarsus'tan Adana'ya geçmiş ve burada Sofubahçe Mahallesi'nde ikamet etmeye başlamıştır. Burada 2 Haziran günü Müslüman olan Ermenilerin serbest bırakılacağı haberini duyunca, dininden vazgeçerek Ahmet Kemal adını almıştır. Ancak bu seçimin samimi bir seçim olmadığı, 1926'da tekrar Hristiyan olmasından anlaşılabilir. Din değiştirerek mevcut kafilden kurtulduktan yedi ay sonra 2 Aralık 1917'de Ankara'ya yola çıkmak için polis müdürlüğüne müracaat ederek, yapacağı yolculukta herhangi bir sıkıntı yaşamaması için Adana polis müdürünün mührünü taşıyan bir vesika (Şekil 10) almış, Ankara'ya ailesinin yanına doğru yola çıkmıştır (Bahaban, 1976, ss. 115, 133; AAK.07.01.doc.02; AAK.18.01.ms.01).

Aydınyan biraderlerden sağ kalanların ne zaman Ankara'ya vardığı tam olarak bilinmemektedir. Ancak Aydınyan Hagop'un 12 Şubat 1920'de babasına yazdığı mektup göz önünde bulundurulduğunda, Aydınyan Cuzi'nin 1920 yılının başlarında Ankara'da olduğu kanaatine varılmaktadır. 28 Temmuz 1919'da Aydınyan Andon'un Emval-i Metruke Komisyonu'nda, mal sandığında ve Osmanlı Bankası'nda bulunan emlak ve paralarının alınmasından ve daha sonra alınan mallarının satılması için kardeşi Aydınyan Boğos Ağa'ya vekâlet vermesinden, Boğos ve Andon'un bu tarihlerde Ankara'da buldukları söylenebilir (AAK.21.01.ms.01; AAK.20.02.doc.01).

Şekil 10. Mühtedi Ahmet Kemal Efendi'nin seyahatinde durdurulmaması için Adana polis müdürü tarafından verilmiş olan vesika.

Kaynak: Avedis Aydınyan Koleksiyonu.

Aydınyan Boğos Ağa ve Ailesinin İstanbul'a Göçü

Mustafa Kemal Paşa'nın 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelişinden kısa süre sonra, kayınbiraderi Cuzi (Joseph) Cebeyan'ın (Şekil 11) daveti üzerine Aydınyan Boğos Ağa, oğlu Kirkor'u da yanına alarak daha birkaç ay evvel İstanbul'a taşınan Rahip kardeşi Andon'un yanına gitmiştir. Orada savaş nedeniyle bağlantılarının koptuğu birçok kişiyle görüşerek yeni ticari ilişkiler kurmaya çalışırken, savaş sırasında İstanbul'a yerleşmiş olan kayınbiraderleri Kevork, Hagop ve Cuzi'ye de ailesini Ankara'dan İstanbul'a getirme fikrini açmıştır. Ancak İstanbul'da buldukları sürede rahatsızlanan Boğos Ağa, ailesine hastalığından bahsetmemiştir. Ne var ki oğlu Kirkor'un, ağabeyi Hagop'a yazdığı mektupta bu durumu bildirmesi üzerine Ankara'ya dönmek zorunda kalmıştır. Boğos Ağa Ankara'da geçirdiği bu sürede, kurulan yeni meclisin, Anadolu'da gelişmekte olan kurtuluş mücadelesinin merkezi konumuna geleceğini ve savaşın Ankara'ya kadar ilerleyeceğini öngörmüş; ailesinin güvenliğini sağlamak amacıyla onları İstanbul'a, kayınbiraderi Cuzi'nin yanına yollamıştır (AAK.21.01. ms.01).

Aydınyan Boğos, kızı Verjin ve büyük oğlu Hagop ise Ankara'da kalarak ailenin eski konumuna gelmesi için büyük bir uğraş vermiştir. Ancak mütareke yıllarında İngilizlerin Ankara'ya gelmesi ve buna bağlı diğer vilayetlerden gelen Ermenilerin tehcirin uygulayıcıları olduklarını düşündükleri tanınmış Türk aile reislerini kendi kurdukları mahkemelerde yargılamalarıyla Ermeniler ve Türkler arasındaki düşmanlığın daha da artması bu durumu imkânsız hale getirmiştir (Bağlum, 1992, s. 181). Bu sebeple aile taşınmazlarını satıp, borç verdikleri insanlardan da alacaklarını temin ederek önce İstanbul'a oradan da Avrupa'ya göç etmeyi planlamıştır. Fakat alacağı olduğu kimseler, din değiştirmesini gerekçe göstererek sürgün öncesinden kalma borçlarını ödemişlerdir. Bu durumun yarattığı olumsuzluğun üzerine, oğlu Hagop, kendisinin burada bulunmasının insanlarda kafa karışıklığına neden olduğunu ve İstanbul'a gitmesi halinde alacaklarının tahsilatını bizzat yapacağını söylemiştir. Böylece Ankara'da bulunmak için bir sebebi kalmayan Boğos Ağa, 1916 yangını sonrasında geriye kalan ambar ve bağlarının satışını yapması için oğlu Hagop'a bir vekâlet çıkartarak ailesinin yanına gitmiştir.

Aile 1920'de İstanbul'a geldiğinde, Anadolu'dan yeni gelen Ermeni Katoliklerin sıkça göçtüğü Kadıköy'e yerleşmiştir. Rasim Paşa Mahallesi Nemlizade Sokağı'ndaki

22 numaralı haneye taşınan Aydınyanlar, altı sene burada ikamet ettikten sonra 1926'da Feridiye'deki, bugün Taksim Çeşmesi Sokağı adıyla anılan Beyoğlu Çeşmesi Sokağı'na geçmişlerdir (AAK.23.08.doc.02; AAK.24.11.doc.01; AAK.25.03.doc.01).

Ailenin İstanbul'a gelmesiyle birlikte mevcut sorunların dışında yeni problemler baş göstermeye başlamıştır. Gelirken tüm mal varlıklarını Ankara'da bırakan Aydınyan Boğos Ağa, sermayesinin kıtlığından dolayı eskiden yaptığı işlerine devam edememiştir. Galata'da Selanik Hanı'ndaki 6 numaralı ofisi tutarak, burada Ankara'daki oğlu Hagop'tan siparişle getirttiği tilki, sansar, tavşan, porsuk kürklerinin toptan satışına başlamıştır. Ancak maddi sıkıntılarının dışında ailenin en büyük sorunları Boğos Ağa'nın din değiştirmesi sebebiyle meydana gelmiştir. Ankara'da eskiden Katolik olduğu bilindiğinden barınamazken, İstanbul'da da tam tersi; Müslüman kayıtlı olduğundan dolayı sıkıntılar yaşamışlardır. Emval-i Metruke gereği el konulan malların Müslüman olanlara geri verileceği söylendiği için kaydını değiştirmek istemeyen Boğos Ağa, oğullarını hiçbir Ermeni Katolik okuluna kayıt ettirememiştir. Başta, savaş öncesinde Ankara'dayken büyük oğlu Hagop'un yatılı olarak okuduğu Pangaltı Mihitryan okulunda şansını denese de okul yönetimi böyle bir riski alamayacaklarını belir-

Şekil 11. Cuzi (Joseph) Cebeyan.

Kaynak: Avedis Aydınyan Koleksiyonu.

terek çocukların kayıt işlemlerini yapmamıştır. Mevcut durumunu her ne kadar yetkililere izah etmiş olsa da durum değişmemiş ve son olarak çözümü kendini ölü olarak göstermekte bulmuştur. Ancak bu sefer de çevresindeki Ermeniler onun yaşadığını bildiğinden, haber okul yönetimlerine gitmiş ve talepleri tekrar reddedilmiştir. Ermeni okullarının bu tutumu üzerine aile; oğulları Kırkor'u yaşı gerekçesiyle hiçbir okula kaydettirememiş, Viçen ve Gığmes'i Fransızlara ait La Paix Yetimhanesi'ne (Şekil 12) bırakmak zorunda kalmışlardır. Kardeşleri gibi eğitimini tamamlayamayan Aydınyan Kırkor ise başlarda babasının yanında çalıştıktan sonra, ailenin Ankara'dan tanıdığı Attarzadelerin Sirkeci'deki konfeksiyon atölyesine terzi olarak öğrenmesi için yollanmıştır (ՊԻՊԻՆԻԱՆԻ, 2008, s.124; AAK.22.02.ms.01; AAK.25.04.doc.01).

Ailenin İstanbul'a geldiklerinde yaşadığı problemlerden bir diğeri de kızları Verjin'in evliliğiyle ilgilidir. Verjin 1922 yılında Ankara'dan İstanbul'a ailesinin yanına temelli olarak gelmesinden bir müddet sonra 18 Mart 1923'te (AAK.23.07.ms.01), Ankara'dan komşuları olan Topuzyan Flor Dudu'nun²⁵ oğlu Yervant ile nişanlanmıştır. Düğünün 2 Eylül 1923'e denk gelen pazar günü saat 02.30'da²⁶ Topuzyanların Kadıköy'deki evlerinde yapılması kararlaştırılmış ve gerekli hazırlıklar yapılmaya başlanarak düğün tarihi ilan edilmiştir (Şekil 13) (AAK.23.10.doc.01). Ancak düğünden önceki perşembe günü Verjin ve annesi Maryam Dudu'nun *hosdovanank'a* (günah çıkarma) gitmek istemeleri üzerine dünürleri bu durumu tasvip etmeyip mani olmuştur. Topuzyan Flor Dudu başta kabul ettiği gibi düğünün Katolik geleneklerine uygun olarak yapılması yerine kendilerinin bağlı oldukları Apostolik mezhebine uygun yapılmasını şart koşmuş ve böylelikle iki aile arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkarak düğün iptal edilmiştir (AAK.23.12.ms.01). Bu sorun Verjin'in Ankara'daki ağabeyi Hagop'un arabuluculuğuyla halledilmiş ve gecikmeli de olsa düğün gerçekleştirilmiştir. Evliliklerinin ilk senelerinde mezhepsel farklılıklar büyük ölçekte problemlere neden olmasa da Verjin'in hamile kalmasıyla mevcut sorun tekrar su yüzüne çıkmış ve doğacak çocuğun hangi mezhebe tabi olacağı aileler arasında tartışma konusu olmuştur. Aydınyanların daha baskın çıkması üzerine çocuğun Katolik usullerine göre yetiştirilmesine karar verilmişse de Yervant bu durumu kabullenememiştir. Doğumun gerçekleşmesiyle, yeni doğan çocuğunu ve annesi Flor

Dudu'yu da yanına alarak, o günlerde Sovyetler Birliği'ne bağlı olan Ermenistan'a kaçmıştır. Aydınyan Boğos Ağa her ne kadar torununun peşine düşmüş olsa da izini bulamamış ve en sonunda, daha birkaç aylıkken öldüğü haberini almıştır.

Aydınyan Boğos'un Oğlu Hagop'un Ankara'daki Günleri ve Emval-i Metruke

1920'de aile İstanbul'a taşındığında Aydınyan Boğos Ağa'nın büyük oğlu Hagop (Şekil 14) askerlik sebebiyle vilayetten çıkamamış ve kaldığı süre boyunca, ailesinin harp zamanı Emval-i Metruke gerekçesiyle Ankara'da ellerinden alınan mallarının peşine düşmüştür. Hagop I. Dünya Savaşı esnasında çoğu gayrimüslim gibi "bedel-i

Şekil 12. Aydınyan Boğos ve eşi Maryam'ın oğulları (solda) Viçen ve (sağda) Gığmes ile birlikte La Paix yetimhanesinde çekildiği kabin fotoğrafı.

Kaynak: Avedis Aydınyan Koleksiyonu.

25 Dudu: Yaşlı Ermeni kadınlarına verilen bir unvandır (t.y.)

26 Verjin ve Yervant Topuzyan'ın düğün davetiyesinde kararlaştırılan saat 02.30 olarak belirtilmiş olsa da düğün saatinin 14.30 olması daha muhtemeldir.

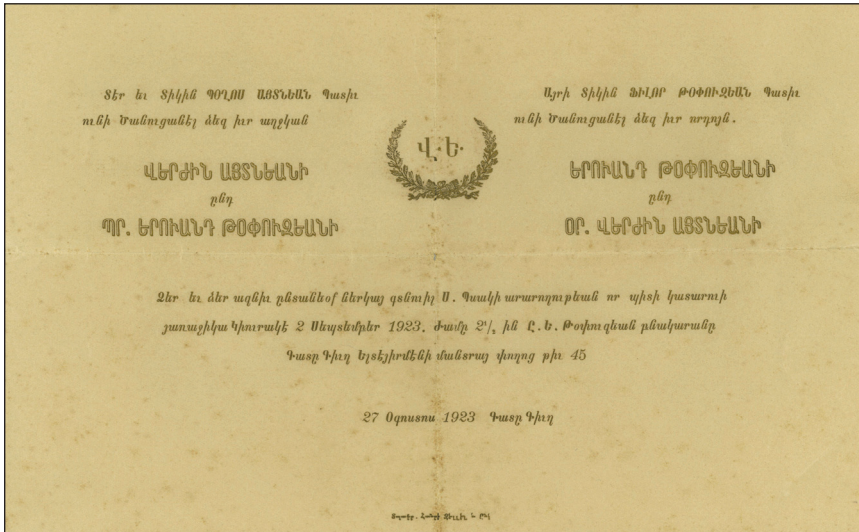

nakdi” olarak askerlik bedelinin bir kısmını ödemiş ve usuller gereği altı aylığına silah altına alınmıştır. Kara ve Çatma, 2017, ss.367-368). Askerliğini bitirdiğinde babası sürgüne tabi tutulduğu için annesi ve kardeşlerini yalnız bırakmayarak ailesinin başına geçmiştir. Ancak bu süreçte askerlik bedelinin kalan taksitlerini ödeyememiş ve bu yüzden ailesiyle birlikte Ankara’yı terk edememiştir (AAK.23.06.ms.01). Askerlik bedelini ödemesi için gerekli af kanununun çıkmasını beklediği süre zarfında, ailesinin 1916 yangını sonrasında kiraya geçtiği Hacı Bayram Mahallesi’nde bulunan konağın üst katında ikamet etmeye devam etmiştir. 1923 yılının başlarında ise konağın alt katını kiralayan Minas Ağa’nın gitmesiyle onun katına taşınmış ve önceki yerine taşınan Emniyet-i Umumiye Müdürü Murad Bey ile konağı paylaşmaya başlamıştır (AAK.23.02.ms.01).

Başta babasının bankerlik zamanından kalma işleriyle ilgilenen Hagop, aynı zamanda askerlik bedelinin taksiti için para biriktirmeye başlamıştır (AAK.22.01.ms.01). Daha sonraları, sarraf olan dayısı Cebeyan Ohannes’in (Onnik/Onnig) de desteğiyle bir kuyumcu dükkânı açmıştır. Bunun yanı sıra dükkânında babasından sipariş ile getirttiği baston, yağ, armut, limon, benzinli çakmak, fincan zarfı gibi pek çok farklı malın satışını yaparken; Ankara’da uygun fiyata bulduğu malları babasına yönlendirilerek, babasıyla ortak bir ticaret yürütmeye devam

etmiştir. 1923 yılının başlarında işlerini daha da geliştirerek döneminin büyük tüccarlarından Kınacızâde Şakir Efendi’yle²⁷ ortak olmuş ve Yeğenbey Caddesi üzerinde büyük bir sarraf dükkânı açmıştır (AAK.23.07.ms.01).

Kınacızade Şakir Efendi’nin Ankara’da önemli bir tüccar olmasının yanı sıra Büyük Millet Meclisi’nde de milletvekili olması mallarını geri almak isteyen Aydınyanlar için ortaklıklarını daha da önemli bir hale getirmiştir. Bahsi geçen bu ortaklık kurulmadan evvel Emval-i Metruke kanununca el konulan tüm mallara idari komisyonlar tarafından bir bedel biçilmiş ve bu bedele uygun olarak ya muhacirlere verilmiş ya da açık artırma usulüyle eşrafa satılmıştır (AAK.23.08.ms.01). Bu süreçte Aydınyanlara ait olan ambara, Kuyuyazısı’ndaki bağlarına ve bağ evlerine de kanuna uygun bir biçimde el konulmuştur. Ancak Ankara’da bulunan mal sahiplerinin emlağının satışı 8 Ocak 1920’de İstanbul Hükümeti tarafından çıkan kanunla durdurulmuş olduğundan, Aydınyan ailesinin ve akrabalarının mallarının satış işlemleri başlamamıştır. Kararnamenin 15. maddesi gereğince o güne kadar yapılan satışların kabul edildiği, eğer satılmayan mülkler var ise bunların da sahiplerine iade edileceği bildirilmiştir (Onaran, 2010, s.63). Fakat Ankara’da kurulan Büyük Millet Meclisi; bu kararın aksi olan 1915’teki tasfiye yasasını yeniden yürürlüğe koyan kanunu kabul ederek, İstanbul Hükümeti’nin kararını saymadığını gös-

Şekil 13. Verjin Aydınyan ve Yervant Topuzyan’ın düğün davetiyesi.

Kaynak: Avedis Aydınyan Koleksiyonu.

27 Kınacızâde Şakir [Kınacı] Efendi: 1875’te Ankara’da doğdu. Millî Mücadele’ye destek vermiştir. İlk dönemde Ankara milletvekili olarak Meclis’e girmiştir. 1923- 1926 arasında Ankara Ticaret Odası Yönetim Kurulu Başkanlığı görevini yerine getirmiştir. Türkiye İş Bankası’nın kurucularından olan Şakir Efendi ilk yönetim kurulunda üyelik vazifesini üstlenmiştir. Türk Eğitim Derneği’nin kurucuları arasında yer almaktadır. 10 Mayıs 1940’ta vefat etmiştir (Bankamız Kurucuları-5, 1988).

termiştir. Gelişen bu olaylar üzerine Aydınyan Hagop, aile mallarının iadesi için o günlerde çoğu Ermeni'nin de avukatlığını yapan Mustafa Kemal Bey'e vekâlet vermiştir (AAK.23.09.ms.01). Ancak Ağustos 1923'te genel olarak tüm mezatlar durdurulmuştur (AAK.23.11.ms.01). Bu gelişme üzerine Kınacızade Şakir Efendi; Ankara'da bulunan Katolik mal sahiplerinin, mülklerini kime isterlerse satabileceklerini söylemiş ve Hagop da buna istinaden, dava açarak masraf yapmak istememiştir.

19 Eylül 1923'te, Hagop'un İstanbul'daki dayısı Cebeyan Karlo'nun Ankara'daki dükkânları, alınan kararlar uygulamaya geçilemeden 3213 liradan mezata çıkarılmıştır. Fakat ailenin Ankara'da kalan fertleri maliye nezaretine haber verince, bahsi geçen dükkânların satışı yeni bir emre kadar durdurulmuştur. Bunun üzerine Cebeyan Karlo'nun da avukatlığını yapan Mustafa Kemal Bey de dava açmış ve 29 Eylül günü ilk duruşma görülmüştür. Bu süre zarfında 24 Temmuz günü Lozan Barış Anlaşması yürürlüğe girmiş ve 6 Ekim 1923'te Şükrü Naili Paşa komutasındaki Türk Ordusu İstanbul'a girmiştir. Bunun üzerine Hagop 12 Ekim 1923'te annesi Maryam Dudu'ya yazdığı Ermeni alfabeli Türkçe mektupta (Şekil 15)

“Cenabı Hak o orduyu başımızdan eksik etmesin” diyerek, yaşadıkları felaketlere karşın, ülkesine duyduğu sadakati kaybetmediğini göstermiştir (AAK.23.17.ms.01; AAK.23.18.ms.02).

Ekim 1923'e gelindiğinde meclisten olumlu bir karar çıkmamış ve satış işlemleri devam etmiştir. Bunun üzerine İstanbul'a taşınmış olan ve aralarında Kasapoğlu (Kasapyan) ve Aydınyanların da bulunduğu 70-80 kişilik bir Ankaralı Ermeni Katolik grup, Büyük Millet Meclisi'ne bir dilekçe yazmışlardır. Bahsi geçen dilekçe meclis encümen vekiline ulaşmış ancak bir karar çıkmaması sonucu oradan vilayete, oradan da tasfiye komisyonuna havale edilerek, dava aralık ayında incelenmek üzere bırakılmıştır. Çıkan bu olumsuz sonuç üzerine Aydınyan Boğos Ağa Ankara'ya gelmek istemiştir (AAK.23.22.ms.01). Ancak Kınacızade Şakir Efendi, kendisinin gelmesi durumunda, henüz satışı başlamamış olan mülklerinin de mezata düşebileceğinden bahsederek Boğos Ağa'ya mani olmuştur. Bunun yerine, kendisinden önce aynı durumdaki başka Ermenileri Ankara'ya gelmeye teşvik edip duruma göre hareket etmesini önermiştir (AAK.23.18.ms.01; AAK.23.20.ms.01).

Aralık 1923'te Aydınyan Hagop'un aklına, ailesine ait olan malları alabilmek için farklı bir fikir gelmiştir. Babası Boğos Ağa'nın 1917'de Adana'da Müslüman olduğunu ve sürgün sonrası Ankara'ya geldiğinde tekrar Hristiyanlığa dönmek için hükümete dilekçe vermediğini bildiğinden; bu kez de babasının Müslüman kimliği üzerinden, dava açmaksızın mal talebinde bulunmayı düşünmüştür. Bu yüzden 6 Ocak 1924'te babasından; Müslüman kayıtlı gözüktüğü nüfusunu, aş kâğıdını ve vekâletini, oğlu olduğunu ayrıca bildirmeden “Aydinoğullarından Ahmet Kemal Bey'den Aydınoğlu Hagop'a” ibaresini kullanarak göndermesini istemiştir. Bunun yanı sıra zarfa, geçmiş tarihlerin atıldığı birkaç mektup yazarak eklemesini ve bu mektupları da Ahmet Kemal adına yeni kazıtacağı bir mühürle (Şekil 16) mühürlemesini tembihlemiştir. Böylelikle mülkler sorununu, davaya gerek kalmadan, doğrudan tasfiye komisyonundan halletmeye çalışacaklardır. Buna rağmen oluşabilecek problemlere karşın başka fırsatları da değerlendiren Hagop, avukatı Mustafa Kemal Bey'in tavsiyeleri üzerine 19 Ocak 1924'te Ankara'ya gelen papalık vekili ile Ankara'daki Katolik cemaatinin problemlerini görüşmek için bir randevu almıştır. Ancak vekilin ilgisizliği sonucu bir destek alamayacağını anlayarak tüm ümidi Müslüman vekâletinde görmeye başlamıştır. Tasfiye komisyonuna gerekli evraklar daha teslim bile edilemeden Şubat 1924'te babası ve annesi Maryam Dudu'ya ait olan toplam

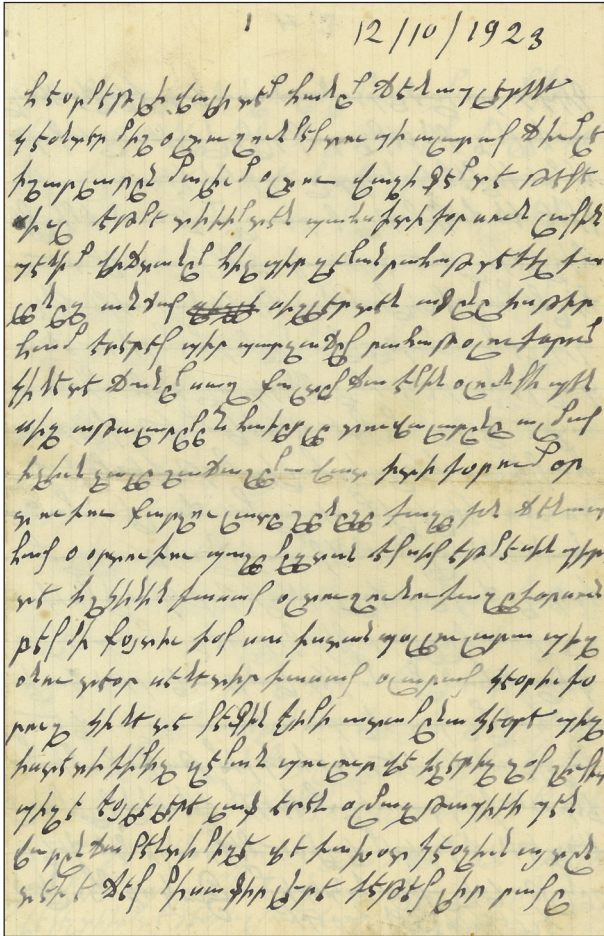
Şekil 14. Hagop Aydınyan.

Kaynak: Avedis Aydınyan Koleksiyonu.

16 dönümlük bağları Emval-i Metruke Komisyonu tarafından 500 lira bedel takdir edilerek mezata çıkarılmıştır. Aydınyan Hagop tüm uğraşlarına rağmen müzayedeyi durduramamıştır. Dahası; Mart ayında anlaşma yoluna gittikleri tasfiye komisyonu lağvedilmiş ve tüm işlerini muhasebe komisyonuna devretmiştir (AAK.23.27.ms.01; AAK.23.28.ms.01; AAK.24.01.ms.01; AAK.24.03.ms.01; AAK.24.06.ms.01; AAK.24.08.ms.01; AAK.24.10.ms.01).

Hagop, babası Boğos Ağa'nın ihtida etmesinin dahi mallarını geri almalarını sağlayamaması üzerine ailesinin yanına dönmeye karar vermiştir. 7-8 Ekim 1923'te çıkan kanunla Rumi 1315'lilerin²⁸ askeri aftan faydalanarak şehri terk etmesinin önünde hiçbir engel kalmadığından,

Şekil 15. Hagop Aydınyan'ın annesi Maryam Dudu'ya yazdığı Ermeni alfabeli Türkçe mektup.

Kaynak: Avedis Aydınyan Koleksiyonu.

İstanbul'a doğru yola çıkmıştır. 1924 yılının ortalarında İstanbul'a trenle yapacağı seyahat esnasında hastalanmış ve Eskişehir'de verilen bir molada durumunu bir telgrafla babasına bildirmiştir. Haydarpaşa'ya vardığında durumunun çok daha ağırlaşması üzerine ailesi onu Şişli'deki Bulgar Hastanesi'ne yatırmıştır. Ancak burada Hagop'a zatürre teşhisi konulmuş ve çok geçmeden de hayatını kaybetmiştir.

Aydınyan Boğos Ağa'nın Son Yılları ve Vefatı

Boğos Ağa, oğlunun ölümünün ardından; Ankara'daki işleri için, Hagop'un sağken tuttuğu Avukat Mustafa Kemal Bey'i vekil tayin etmiş ve davanın lehine sonuçlanması durumunda ödenmek üzere 2000 lira üzerinden anlaşmıştır. 1926 senesinde ise Mustafa Kemal Bey'in dışında, Süleyman Beyzade Mustafa Fahreddin Bey'le görüşmeye başlamış ve davanın olumlu sonuçlanması halinde 1500 lira vekâlet ücreti ödeyeceğini bildirek onunla da bir anlaşma yaparak süreci hızlandırmaya çalışmıştır. Ancak tayin ettiği bu iki vekilin de olumlu bir sonuca ulaşamaması ve diğer işlerinin yoğunluğu sebebiyle davaya gerekli ilgi gösterilememiştir. Birkaç sene sonra, yaşının verdiği halsizliklerden dolayı, işlerini oğullarına devretmiş ve kalan tüm zamanını Ankara'da el konulan taşınmazları için açtığı davalara ayırmıştır (AAK.25.04.ms.02; AAK.25.05.ms.03; AAK.25.05.ms.04).

Aydınyan Boğos Ağa, 11 Ekim 1934'te tekrar bir girişimde bulunarak Ankara'daki Kınacızade Han'da bulunan Avukat Cemal Hazım'la anlaşmış ve kendisine bir vekâlet yollamıştır. Ancak avukat başta davayı kabul etmiş olsa da sonraları peşin olarak yüksek bir ücret istemiştir. Ailenin mali durumunun iyi olmaması sebebiyle bu para ödenememiş ve dava kazanıldığında ödeme teklifinde bulunulmasına rağmen, avukat kendi nizamnamelerine uymadığı gerekçesiyle davayı reddetmiştir. Böylece kendi koşullarına uygun bir biçimde davayı finanse edecek yeni birinin arayışına geçilmiştir (AAK.29.01.typ.01; AAK.30.01.doc.01; AAK.31.02.ms.01).

Boğos Ağa 27 Mart 1937'de Pangaltı'da Ergenekon Caddesi 11 numaralı hanede yaşayan Selma Demirhan'la tanışmış ve davasına kendisini de ortak ederek sponsoru olmasını sağlamıştır. Bir seneyi kapsayan bu anlaşma sayesinde Boğos Ağa, bundan böyle yapacağı hiçbir masrafa el sürmemiş ve eski avukatı Mustafa Kemal Bey'e olan borcunu ödeyerek tekrar bir dava açabilmiştir.

28 Miladi 1899 senesine denk gelmektedir.

Oğulları babalarının bu davayı takıntı haline getirdiğini fark ettiklerinden, ondan habersiz, yaptığı işleri takip etmiş ve kendisini yormaması için gerekli tüm gayreti göstermişlerdir (AAK.29.02.ms.01; AAK.29.02.ms.01; AAK.29.03.ms.01; AAK.31.01.ms.01.)

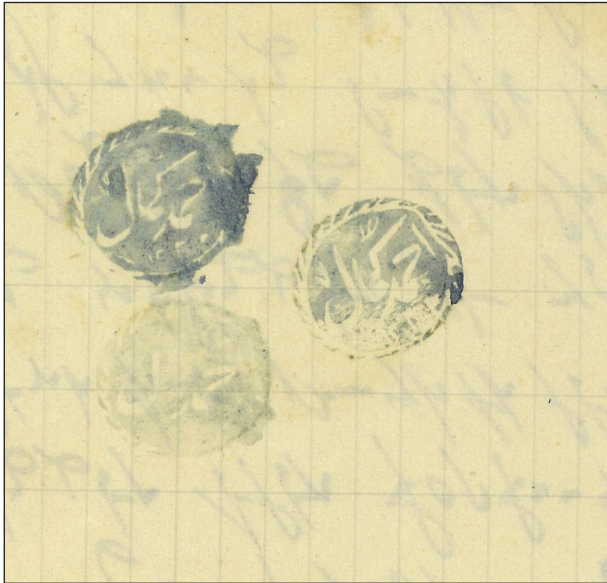
Aydınyan Boğos Ağa, (Şekil 17) 7 Mart 1939'da Pangaltı'daki evinde yetmiş iki yaşında vefat etmiştir. Cenazesi kalabalık bir topluluk tarafından Şişli Ermeni Katolik Kabristanı'na, oğlu Hagop'un yanına defnedilmiştir. Günümüzde mezar taşı her ne kadar daha sonraki aile fertlerinin defnedilmesinden dolayı değiştirilmiş olsa da hâlâ Şişli Ermeni Katolik Kabristanı'nda bulunmaktadır.

Sonuç

Sonuç olarak 19. yüzyıl Ankara'sında ekonomik ve kültürel gelişmelerin öncülüğünü Müslüman nüfustan sonra şehrin en büyük topluluğunu teşkil eden Katolik Ermenilerin üstlendiği görülmektedir. Servetlerinin büyük bir kısmını tiftik ve tiftik ürünleri ticaretiyle elde eden Ankara'nın önde gelen Ermeni Katolik aileleri çoğunlukla kuyumculuk, sarraflık, tüccarlık, bankerlik gibi nakit paranın temel unsur olduğu meslekleri tercih etmişlerdir. Aslangülyan, Kasapyan, Kamburyan gibi büyük ailelerin başını çektiği bu ailelerden biri de Aydınyan ailesidir. Bu nedenle Aydınyanların aile tarihi Ankara Ermeni Katolik

toplumu hakkında birçok bilgi verirken yaşadıkları olaylar ve bu olaylara karşı gösterdikleri tutumları bizlere, Ermeni toplumuna yazılı tarihin dışında başka bir perspektiften bakma şansı tanıyacaktı.

Ankara'nın köklü ailelerinden biri olan Aydınyanlar süreç içerisinde birçok farklı sektörde boy göstermişlerdir. Ailenin en tanınmış kişisi olan Arsen Aydınyan ve yeğeni Andon Aydınyan kendilerini tanıya adarken ailenin diğer fertleri de ticaret ve zanaatla uğraşmışlardır. Meslek hayatlarına terzilikle başlayan aile, Boğos ve Hacı Onnik Aydınyan'ın girişimleri sonucunda tiftik ürünler ticaretiyle uğraşmaya başlamıştır. Ancak sattıkları ham tiftik ve tiftik ipliğinden de gerekli verimi alamadıklarından birikimlerinin bir kısmını bankerlik sektörüne aktarmışlardır. Aydınyanlar, aynı zamanda Cebeyan, Maraşlıyan, Rigas, Aslangülyan, Kasapyan ve İnciryan aileleri ile evlilik bağı kurarak İstanbul ve Ankara'daki ilişkilerini ve buna bağlı olarak ticaretlerini sağlamlaştırmışlardır. Kurdukları bu akrabalıklar sayesinde Ankara'nın ziraat topraklarının vergilerini toplama hakkını elde etmiş ve Ankara mültezimleri arasında kendilerine bir yer edinebilmişlerdir. Mültezimi oldukları köylerden vergi alamadığı durumlarda köylülerin hububatlarına el koyan Aydınyanlar mevcut durumun daha kârlı olmasından dolayı verginin hububat olarak alınması üzerine köylü-

Şekil 16. Aydınyan Boğos Ağa'nın Ahmet Kemal adına kazıttığı mühür.

Kaynak: Avedis Aydınyan Koleksiyonu.

Şekil 17. Aydınyan Boğos Ağa'nın vefat etmeden önce çekildiği son fotoğraf.

Kaynak: Avedis Aydınyan Koleksiyonu.

lerle anlaşmış ve böylelikle tahıl ticaretine de girmişlerdir. Aile fertleri sonraki süreçte hububatı işlemek için Hacı Kadir Ağa ile ortak olarak bir değirmen işletmişlerdir.

Ailenin yaptıkları bu hububat ticareti Balkan Savaşları sırasında çıkarılan Tekalif-i Harbiye Kanunu'yla sekteye uğramış olsa da ailenin tarihinde asıl dönüm noktası ailenin erkeklerinin Ağustos 1915'de tehciye tabi tutulmasıyla gerçekleşmiştir. Tarsus'a doğru sürülen altı kardeşten sadece üçü dönebilmiş ve döndüklerinde 1916 yılında Ankara'da yaşanan yangında evlerini kaybetmeleri sebebiyle de ikâmet edecek yer bulmakta zorlanmışlardır. 1919'da Mustafa Kemal'in Ankara'ya gelmesiyle ailenin büyük oğlu Hagop Ankara'da kalırken, ailenin geriye kalanı taşınmazlarını geride bırakarak İstanbul'a göç etmiştir.

Hagop Aydınyan'ın ailesinin göç ettiği 1920 yılından vefat edeceği 1924 yılına kadar geçen süreçte İstanbul'a yazdığı mektuplar sayesinde Ankaralı Katolik Ermenilerin mezhepler arası evliliklere bakışından, Emval-i Metruke sürecinin Ankara'daki uygulanaşına, gayrimüslimlerin askerlik sürecinden, din değıştirenlere karşı tutumlarına kadar birçok farklı konuda bilgi sahibi olmanızı sağlamaktadır.

Teşekkür

Mevcut konu üzerinde çalışmam için beni teşvik eden sayın Prof. Dr. Filiz Yenişehirlioğlu ve Doç. Dr. Yonca Köksal'a; ayrıca benimle aile hikâyelerini paylaşan ve Aydınyan ailesinin Ankara'daki son temsilcileri olan Erol Toni İlkaydın ve Jerar Tanju Panosoğlu'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Makalemin yazım sürecinde kıymetli zamanlarını ayırıp yaptıkları değerli katkılardan dolayı Ani Çimen'e (Cebe), Mari Lena Bıyıklı'ya (İlkaydın), Zafer Dünder'a, Erman Tamur'a, Nalan Köksal'a ve Temel Yılmaz'a teşekkür ederim.

Kaynakça

- Abdullah oğlu Ahmed Kemal'e ait Devlet-i Aliye-i Osmaniye tezkeresi [doküman]. (1917). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No.AAK.07.01.doc.02).
- Adana Sofubahçe mahallesinde muhtedi Ahmet Kemal bin Abdullah'ın yolculuğu boyunca herhangi bir müdahale olmaması için Adana polis müdürünce imzalanmış evrak [manuscript]. (1917). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.18.01.ms.01).

- Akman, N. (1994). Ankara keçisi, *Ankara Dergisi*, 2(6), 5-15.
- Ankara'daki dava sebebi ile daha önceden vekil tayin edilen Mustafa Kemal Beyin dışında ikinci bir vekil olarak Süleyman Beyzade Mustafa Fahrettin Bey'e 1500 lira ödeyeceğinden bahsettiği evrak [manuscript]. (1926). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.25.05.ms.03).
- Ankara'daki dava sebebi ile daha önceden vekil tayin edilen Mustafa Kemal Bey'e 2000 lira ödeyeceğinden bahsettiği evrak [manuscript]. (1926). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No.AAK.25.05.ms.04).
- Ankara'dan Hicaz Demiryolu yapımı için 1 kuruluşluk yardım makbuzu-1[doküman]. (1909). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.11.03.doc.01).
- Ankara'dan Süleyman Beyzade Mustafa'nın İstanbul'da Galata'da Selanik Hanında 6 numarada Aydınoğlu Ahmet Kemal Efendi'ye gönderdiği vekâletin ve senet numaralarının da içinde bulunduğu zarf evrak [doküman]. (1926). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.25.04.doc.01).
- Ankaralı imzası ile İstanbul'dan Aydınoğlu Ahmet Kemal Efendiye yazılmış mektup [manuscript]. (1926). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.25.04.ms.02).
- Aydınoğlu Agop'un ailesine dayısı Cuzi'nin düğününe haber vermedikleri için sitem ettiği arka tarafında ise kardeşleri Verjin'e, Kirkor'a ve Vensan'a ayrı yazdığı Ermeni alfabeli Türkçe mektup [manuscript]. (1923). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.23.02.ms.01).
- Aydınoğlu Agop'un ailesine kardeşi Vensan'ın dersleri için sekiz liraya hoca bulunduğuna sevinmesini ve babasından istediği vekâletin bir müddet bekletmesinden bahsettiği Ermenice alfabeli Türkçe mektup [manuscript]. (1924). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.24.06.ms.01).
- Aydınoğlu Agop'un ailesine kız kardeşi Verjin'in kayınvalidesiyle yaşadığı problemlerden, amcası Cuzi'nin babasının yazdıklarına bile cevap vermediğinden ve Adana'da Müslüman olan babasının mütareke yıllarında Hristiyanlığa geri dönüp dönmediğinden eğer dönmediyse Emvali metruke gereği Müslümanların malına dokunulmadığından başka bir yolla mallarını geri isteyeceğinden bahseden Ermeni alfabeli Türkçe mektup [manuscript]. (1923). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.23.27.ms.01).
- Aydınoğlu Agop'un ailesine Noellerini, yeni yıllarını ve babasının isim gününü tebrik ettiğine, Müslüman kimliğinin durması sebebiyle malların satışı için yeni bir yol olmasından bahseden Ermeni alfabeli Türkçe mektup [manuscript]. (1923). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.23.28.ms.01).

Aydınöğlu Agop'un ailesine validesinin ve kendilerinin bağlarının müzayedeye çıkarıldığından, validesinin bağının 500 liradan pey açıldığından, kendi mülkleri için ise İslam olduğundaki kimliğin tek çare olduğundan bahsettiği ve altında Ahmet Kemal adına basılmış bir mührün bulunduğu Ermenice alfabeli Türkçe mektup [manuscript]. (1924). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.24.08.ms.01).

Aydınöğlu Agop'un ailesine vekâleti aldığına ancak tasfiye komisyonunun lağvedilmesinden sonra muhasebeye devredildiğinden dolayısıyla da satışların durdurulduğundan bahseden Ermeni alfabeli Türkçe mektup [manuscript]. (1924). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.24.10.ms.01)

Aydınöğlu Agop'un ailesine Vensan'ın okuldan alınması hakkında ve malların satışının vilayete devredildiğinin onun da tasfiye komisyonuna havale ettiğine dair Ermeni alfabeli Türkçe mektup [manuscript]. (1923). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.23.20.ms.01).

Aydınöğlu Agop'un pederi Aydınyan Boğos'a dava ile ilgili Kemal Bey'le görüştüğünü ve Papa vekilinin Ankara'ya geldiğinden ancak onlara yardım etmeyeceğinden bahseden Ermeni alfabeli Türkçe mektup [manuscript]. (1924). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.24.03.ms.01).

Aydınöğlu Agop'un pederi Aydınyan Boğos'a ve validesi Maryam Dudu'ya yazdığı ve kız kardeşi Verjin'in sözünün kesildiğinden, kendisi için de bir eř bakmasını istediklerinden ve bağlarının da emvali metrukeye gittiğinden bahseden Ermeni alfabeli Türkçe mektup [manuscript]. (1923). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.23.07.ms.01).

Aydınöğlu Agop'un pederi Aydınyan Boğos'a ve validesi Maryam Dudu'ya yazdığı ve emvali metruke gereği Ankara'da olmayanların mallarının müzayede ile satıldığından bahseden Ermeni alfabeli Türkçe mektup [manuscript]. (1923). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.23.08.ms.01).

Aydınöğlu Agop'un pederi Aydınyan Boğos'a ve validesi Maryam Dudu'ya yazdığı ve Verjin'in düğününe gelemeyeceğine, emvali metruke ile el konulan malların da satışının durdurulduğundan bahseden Ermeni alfabeli Türkçe mektup [manuscript]. (1923). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.23.11.ms.01).

Aydınöğlu Agop'un pederi Aydınyan Boğos'a ve validesi Maryam Dudu'ya yazdığı ve evlenmek için yaşının erken olduğundan, Dayısı Karlo'nun dükkânlarıyla ilgili mahkemesinden ve kendi mülkleri için açmak istediği davayı açmadığından bahseden Ermeni alfabeli Türkçe mektup [manuscript]. (1923). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.23.17.ms.01).

Aydınöğlu Agop'un pederi Aydınyan Boğos'a yazdığı ve el konulan mülklerin hala satılmadığından bahsettiği Ermeni alfabeli Türkçe mektup [manuscript]. (1923). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.23.06.ms.01).

Aydınöğlu Agop'un pederi Aydınyan Boğos'a yazdığı ve mülkleri henüz alamadığından ve bu yüzden Kemal Bey namında birini vekil tuttuğunu bildiren Ermeni alfabeli Türkçe mektup [manuscript]. (1923). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.23.09.ms.01).

Aydınöğlu Agop'un validesi Maryam Dudu'ya ambarın veya bağın satımının yasaklandığına ve dayısı Kevorkun yurtdışına gittiğine dair yazdığı Ermeni alfabeli Türkçe mektup [manuscript]. (1922). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.22.02.ms.01).

Aydınöğlu Andon'a ait Devlet-i Aliye-i Osmaniye tezkeresi [doküman]. (1905). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.08.03.doc.01).

Aydınöğlu Boğos ve biraderi Hacı Onniğin tekalif-i harbiye usulüyle el konulan mallara dair evrak-1 [manuscript]. (1914). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.16.03.ms.01).

Aydınöğlu Boğos ve biraderi Hacı Onniğin tekalif-i harbiye usulüyle el konulan mallarına dair evrak-2 [manuscript]. (1914). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.16.03.ms.02).

Aydınöğlu Boğos veled-i Agop'un biraderi Aydınöğlu Kırkor'dan satın aldığı aşağı Kuyuyazısı mevkiindeki bağın yerine yaptırdığı bağhaneye ait senedi hakan-i [doküman]. (1909). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.04.01.doc.03).

Aydınöğlu Boğos veled-i Agop'un biraderi Aydınöğlu Kırkor'dan satın aldığı aşağı Kuyuyazısı mevkiindeki bağa ait senedi hakan-i-1[doküman]. (1909). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.04.01.doc.04).

Aydınöğlu Boğos veled-i Agop'un biraderi Aydınöğlu Kırkor'dan satın aldığı aşağı Kuyuyazısı mevkiindeki Bağa ait senedi hakan-i -2 [doküman]. (1909). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.04.01.doc.05).

Aydınöğlu Boğos zevcesi Maryam'ın bağı ve bağhanesi ile alakalı makbuz [doküman]. (1901). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.06.01.doc.01).

Aydınöğlu Boğos zevcesi Maryam'ın Kuyuyazısı'ndaki bağ ve bağhanesi için ödediği 31kr. vergiye ait makbuz [doküman]. (1905). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.08.02.doc.01).

Aydınöğlu Boğos'un Katolik Kurt mahallesindeki emlakı için 200kr. ödediğine dair makbuz [doküman]. (1913). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.15.02.doc.01).

Aydınöğlu Boğos'a ait borç defteri [manuscript]. (1911). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.13.01.ms.01).

- Aydinoğlu Boğos'a ait Devlet-i Aliye-i Osmaniye tezkeresi [doküman]. (1902). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.07.01.doc.01).
- Aydinoğlu Boğos'un Anayurt karyesinden el konulan malların 18777kr. 28 para olduğuna dair Ankara Tekâlif-i Harbiye Komisyonu mazbatası [doküman]. (1915). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.17.02.doc.01).
- Aydinoğlu Boğos'un Cemal Hazım'a üç sene evvel gönderdiği vekâletten ve ücret sebebiyle işlerinin kalmasından bahsettiği mektup [manuscript]. (1937). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.31.02.ms.01).
- Aydinoğlu Boğos'un Hacı Mansur mahallesindeki emlakı için 61kr. ödediğine dair makbuz [doküman]. (1914). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.16.07.doc.01).
- Aydinoğlu Boğos'un Katircioğlu Hacı Kevork'tan aldığı İstasyon mahallesindeki ambara ait arazi tapusu [doküman]. (1912). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.14.01.doc.04).
- Aydinoğlu Boğos'un Katircioğlu Hacı Kevork'tan aldığı İstasyon mahallesindeki ambara ait bina tapusu [doküman]. (1912). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.14.01.doc.05).
- Aydinoğlu Boğos'un mültezimi olduğu Elgazi karyesinin hububatından elde ettiği 18245 kr.'u teslim ettiğine dair makbuz [doküman]. (1914). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.16.04.doc.01).
- Aydinoğlu Boğos'un Polatlı istasyonunda el konulan buğday ve arpa sevkياتının karını Polatlı belediyesince ödenmesine dair kararname [manuscript]. (1915). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.17.01.ms.01).
- Aydinoğlu Boğos'un Polatlı'da el konulan malların 10710kr. 10 para olduğuna dair Haymana Tekâlif-i Harbiye Komisyonu mazbatası [doküman]. (1915). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.17.03.doc.01).
- Aydinoğlu Efendi'nin beş aylığına Haymanadaki Süleymanlı karyesinin öşürünü ödediğine dair makbuz [doküman]. (1912). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.14.04.doc.01).
- Aydinoğlu Kirkor veled-i Agop'un Bayoğlu Osep Efendi'den satın aldığı Kuyuyazısı mevkiindeki 4 dönümlük bağa ait senedi hakani-1 [doküman]. (1895). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.04.01.doc.01).
- Aydinoğlu Kirkor veled-i Agop'un Bayoğlu Osep Efendi'den satın aldığı Kuyuyazısı mevkiindeki 4 dönümlük bağa ait senedi hakani-2 [doküman]. (1895). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.04.01.doc.02).
- Aydınyan (Aydinoğlu) Agop'un pederi Aydınyan Boğos'a prezante ettiği mebus ve askerlik affına dair yazdığı Ermeni alfabeli Türkçe mektup [manuscript]. (1923). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.23.18.ms.01).
- Aydınyan (Aydinoğlu) Agop'un validesi Maryam Dudu'ya Türk ordusunun İstanbul'a gelişi yüzünden yasaklanan içkilerin Ankara'da dört senedir yasak olmasından bahsettiği Ermeni alfabeli Türkçe mektup [manuscript]. (1923). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.23.18.ms.02).
- Aydınyan (Aydinoğlu) Boğos'a Hacı Gökenzade Bekir ve Hacı Abdurrahmanağazade Tevfik tarafından yazılmış mektup [manuscript]. (1910). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.11.04.ms.02).
- Aydınyan (Aydinoğlu) Boğos'a Haymanalı Hacı Bekiroğlu Ahmed tarafından çekilmiş telgraf [doküman]. (1913). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.11.04.doc.04).
- Aydınyan (Aydinoğlu) Boğos'a Haymanalı Hacı Gökenzade Bekir tarafından çekilmiş telgraf [doküman]. (1909). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.11.04.doc.01).
- Aydınyan (Aydinoğlu) Boğos'tan Hacı Gökenoğlu Bekir'in ve Hacı Bekiroğlu Ahmed'in müşterek olarak 62 liray-ı osmani borç aldığına dair senet [manuscript]. (1910). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.11.04.ms.03).
- Aydınyan (Aydinoğlu) Boğos'un Selma Demirhan ile yaptığı 1,5 senelik mukavele [manuscript]. (1937). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.31.01.ms.01).
- Aydınyan Agop'tan Ankara İmaret mahallesinin polis komiserinin 1300 kr. borç aldığına dair senet [manuscript]. (1922). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.22.01.ms.01).
- Aydınyan Agop'un ailesine babasının Aydıninoğlu Ahmet Kemal adıyla kendisinin oğlu olduğunu belirtmeden vekalet göndermesini istediği ve Müslüman olduğu tarihi kullanarak bir mühür kazıtmasını istediği Ermeni alfabeli Türkçe mektup [manuscript]. (1924). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.24.01.ms.01).
- Aydınyan Agop'un pederi Aydınyan Boğos'a ve biraderi Aydınyan Kirkor'a yazdığı Ermeni alfabeli Türkçe mektup [manuscript]. (1920). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.21.01.ms.01).
- Aydınyan Agop'un pederi Aydınyan Boğos'a ve validesi Maryam Dudu'ya yazdığı ve Verjin'in düğünüyle alakalı yaşanan sıkıntıdan dolayı yazdığı Ermeni alfabeli Türkçe mektup [manuscript]. (1923). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.23.12.ms.01).
- Aydınyan Agop'un validesi Maryam Dudu'ya Ankara'dan bağ komşularının yeğenini soruşturmasını istediği ve pederinin mütareke yıllarından hala kızgın olanların olduğunu bu yüzden Ankara'ya gelmesi için bir yol bulacağından bahsettiği Ermeni alfabeli Türkçe mektup [manuscript]. (1923). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.23.22.ms.01).

- Aydınyan Boğos Ağa'nın vefat etmeden önce çekildiği son fotoğrafı [fotoğraf]. (1939). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu*.
- Aydınyan Boğos, Maryam, Vensan ve Kleman'ın La Paix yetimhanesinde çekilmiş kabin fotoğrafı [fotoğraf]. (1920). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.21.04.phg.01).
- Aydınyan Boğos'a Haymana'dan tiftik piyasası hakkında malumat almak amacı ile çekilen telgraf [doküman]. (1909). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.11.01.doc.01).
- Aydınyan Boğos'a Katırcıyan Hacı Kevork tarafından yazılmış Ermeni harfli Türkçe mektup [manuscript]. (1912). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.14.01.ms.01).
- Aydınyan Boğos'tan Hacı Bayramı Veli Postnişi Şeyh Hacı Tayip Baba'nın, Ayaşlı Reşitfendizade Fazıl Efendi'nin ve Bostancılar Şeyhi Ceridzade Mahmud Ağa'nın müşterek olarak 46 liray-ı Osman-i aldığına dair senet [manuscript]. (1912). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.14.02.ms.02).
- Aydınyan Boğos'tan Hacı Bayramı Veli Şeyhi'nin ve mahdumunun müşterek olarak 100 liray-ı Osman-i borç aldığına dair senet [manuscript]. (1912). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.14.02.ms.01).
- Aydınyan Boğos'un Ankara Ermeni Katolik kilisesine yaptığı 103 kr.'luk bağışın makbuzu [doküman]. (1914). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (AAK.16.05.doc.01).
- Aydınyan Hacı Onnik ve ailesi [fotoğraf]. (1905). *Jerar Tanju Panosoğlu Koleksiyonu*.
- Aydınyan Verjin'in Yervant Topuzyan'la yapacağı düğünün davetiyesi [doküman]. (1923). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.23.10.doc.01).
- Aydınyan Viçen Ağa'ya Haymanadaki buğdayları ile alakalı olarak Polatlı'dan Şıkıryan Hagop tarafından yazılmış Ermeni alfabeli Türkçe mektup [manuscript]. (1914). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.16.06.ms.01).
- Bahaban, G. (1976). *Une page sur mille du témoignage chrétien d'un peuple*. Venise: Imprimerie Saint-Lazare.
- Bağlum, K. (1992). *Beşbin yılda nerden nereye Ankara*. Ankara: y.y.
- Bankamız kurucuları-5: Kınacızâde Şakir Bey. (1988). *İş Dergisi*, 264, 15-17.
- Beydilli, K. (1995). *Recognition of the Armenian Catholic community and the Church in the reign of Mahmud II. (1830)*. Cambridge: Harvard University.
- Boğos Aydınyan'ın ve birçok gayrimüslimin damga kanunu ihlali sebebiyle 700kr. ceza ödemesi gerektiğine dair evrak [manuscript]. (1912). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.14.03.ms.01).
- Cebeyan ailesi [fotoğraf]. (1905-1910). *Ani Çimen (Cebe) Koleksiyonu*.
- Cemal Hazım'ın davayı üstlenemeyeceğine dair Aydınoğlu Vensan'a yazdığı kendisine ait antetli mektup [doküman]. (1935). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.30.01.doc.01).
- Cemal Hazım'ın Mustafa Kemal Beyle görüşmesi ve aradıkları dosyaların mahzende olduğuna dair Aydınoğlu Vensan'a yazdığı kendisine ait antetli mektup [manuscript]. (1934). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.29.03.ms.01).
- Cizye. (1993). *TDV İslam Ansiklopedisi (C.8)* içinde (ss. 45-48). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Çadırcı, M., Armağan, A. L., Bingöl, S. ve Koç B. (2000). *1830 sayımında Ankara*. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi Eğitim Kültür Daire Başkanlığı.
- Dadyan, S. (2019). *Ermeni Cemaatinin idaresinde Amiralar ve Amiralar Meclisi*. <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/ermen-i-cemaatinin-idaresinde-amiralar-ve-amiralar-meclisi/> adresinden erişildi.
- Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Belgeleri [DH.EUM.2.Şb]. (23/Ra/1334 [Hicri]). (Dosya No: 17, Gömlek No: 19.), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Eryılmaz, B. (1996). *Osmanlı Devletinde gayrimüslim tebaanın yönetimi*. İstanbul: Risale Yayınları.
- Esin, T. ve Etöz, Z. (2015). *1916 Ankara yangını felaketin mantığı*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Güllü, R. E. (2018). *Türkiye'de gayrimüslimlerin yönetimi Osmanlı'dan Cumhuriyet'e*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Hagop Aydınyan [fotoğraf]. (1923). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.23.19.phg.02).
- İzrail, N. O. (2014) *24 Nisan 1915, İstanbul, Çankırı, Ayaş, Ankara*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kadıköy Nemlizade sokakta oturan Ahmet Kemal Efendi'nin ailesiyle birlikte Feridiye civarındaki Beyoğlu Çeşmesi sokağına taşınacağına dair evrak [doküman]. (1926). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.25.03.doc.01).
- Kadıköy Rasimpaşa Mahallesi imamı tarafından yapılan araştırma sonucu muhtedi Ahmet Kemal Efendi'nin (Aydınoğlu Boğos) Müslüman olduğuna dair evrak [doküman]. (1924). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.24.11.doc.01).
- Kara, H. ve Çatma, B. (2017). Osmanlı devletinin askere alma kanunlarında bedelli askerlik. *The Journal Of Academic Social Science Studies*, 64, 355-371.
- Katırcıoğlu Hacı Kevork'un İstasyon mevkisindeki 10 göz ambarını Aydınyan Boğos'a sattığına dair evrak- 1 [doküman]. (1912). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.14.01.doc.02).

- Katırcıoğlu Hacı Kevork'un İstasyon mevkisindeki 10 göz ambarını Aydınyan Boğos'a sattığına dair evrak - 2 [doküman]. (1912). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.14.01.doc.03).
- Keraganutian Haygazniyan Lezui adlı kitap [obje]. (1885). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.02.01.obj.01).
- Kuyumcuyan, S. (1993). *İstanbul Ansiklopedisi cilt IV, (Pangaltı Ermeni Lisesi)*, İstanbul.
- Kuyuyazısındaki bağın Aydınoğlu Boğos zevcesi Maryama ait olduğuna dair evrak [doküman]. (1916). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.06.01.doc.02).
- Kürkman, G. (2004). *Osmanlı imparatorluğunda Ermeni ressamlar cilt I-II*. İstanbul: Matüsalemler Uzmanlık ve Yayıncılık.
- Lusia Ünaydın'a ait 30 Haziran 1942 tarihli nüfus kâğıdı [doküman]. *Jerar Tanju Panosoğlu Koleksiyonu*.
- Onaran, N. (2010). *Emval-i metruke olayı Osmanlı'da ve cumhuriyette Ermeni ve Rum mallarının Türkleştirilmesi*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Örenç, A. F. (2007). 1827 Navarin deniz savaşı ve Osmanlı donanması. *Tarih Dergisi*, 46, 27-84.
- Özcan, U. ve Dalyan, M. G. (2011). 19. yy'da Rumlarda ve Arnavutlarda evlilik müessesesinde başlık parası uygulamaları, *Hisory Studies International Journal of History*, 3, 321-336.
- Özcan, U. ve Dalyan, M. G. (2013). XIX. yüzyıl Osmanlı Devletinde Nasturi, Ermeni, Yezidi ve Çerkez topluluklarında başlık parası uygulamaları, *Milli Folklor*, 98, 147-164.
- Tamur, E. (2010). Ankara keçisi ve Ankara tiftik ürünleri. *Ankara keçisi üçlemesi: sanat, tarih ve gelenek içinde* (ss.38-55). Ankara: VEKAM.
- Tezcan, C. (2005). *Tekalif-i harbiye ve tekalif-i milliye örneklerinde savaş dönemleri mali politikaları*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Yeğenbey Caddesi'nden Sarraf Aydınoğlu Agop'un; Kadıköy'de, Nemlizade Horozlu Sokak, Numero: 22'de oturan Aydınoğlu Boğos Ağa'ya gönderdiği mektubun zarfı [doküman]. (1923). *Avedis Aydınyan Koleksiyonu* (Env. No. AAK.23.08.doc.02).
- Մենեվիշյան, Գ. [Menevişyan, K.]. (1895). *Կենսագրական ակնարկներ. Արսէն արքեպիսկոպոս Այտընեան ընդհանրական արքայի Մխիթարեանց Վիեննայի կենաց եւ գործունէութեան: Յիսնամեայ յոբելիինի առթիւ.* [Gensakragan agnargner: Arsen Arkyebisgobos Aydınyan inthanragan appayi Mihitaryants Viennayi genats yev kordzuneutyan: Hisnamya hopelini artiv]. Վիեննա [Viyana]: Մխիթարեան Տպարան [Mihitaryan Dıbaran].
- Պողոսեան, Ե. [Boğosyan, Y.]. (2008). *Համայնապատկեր Վիեննական Մխիթարեան հայրերու կրթական քործունէութեան հատոր [Hamaynabadger Viennagan Mihitaryan hayreru girtagan kordzuneutyan] (Ա-Բ) [cilt I-II]. Իսթանպուլ [İstanbul]: Ժամանակ [Jamanak].*
- Վարդանյան, Ա. Գ. [Vartanyan, A. K.]. (1965). *Արսեն Այտընյան [Arsen Aydınyan] (Ծննդյան 140-ամյակի առթիւ [Dzımnıtyan 140-amyagi artiv]), Պատմա-բանասիրական հանդես [Batmapanasiragan dergisi]*, 4, 177-182.

